220607

VYSOKÁ STRANICKÁ ŠKOLA PŘI ÚV KSČ

KATEDRA DĚJIN KSČ

PAVEL REIMAN

DĚLNICKÉ HNUTÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1889—1914

RUDÉ PRÁVO
VYDAVATELSTVÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KSČ
PRAHA 1954

VYSOKÁ STRANICKÁ ŠKOLA PŘI ÚV KSČ

Katedra dějin KSČ

PAVEL REIMAN

DĚLNICKÉ HNUTÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1889—1914

RUDÉ PRÁVO

vydavatelství Ústředního výboru KSČ

PRAHA 1954

Úvod

Ve vývoji našeho dělnického hnutí hraje období 1889 až 1914 významnou úlohu. Je to období velkých a slavných bojů dělnické třídy, která vystoupila jako nejvýznamnější činitel v boji našeho lidu za sociální a národní svobodu. Hnutí dělnické třídy, jejíž síly nebyly do roku 1889 ještě dostatečně organisované a semknuté, se v těchto letech přeměňuje v mohutnou sílu. Její boj ovlivňuje rozhodujícím způsobem celý společenský vývoj, průběh všech politických zápasů tohoto období. Slavné májové oslavy devadesátých let, velké zápasy horníků, textiláků, sklářů a jiných kategorií, vyvrcholující v brněnské textilní stávce roku 1899 a všeobecné hornické stávce roku 1900, boj za všeobecné rovné volební právo, který v roce 1905 pod vlivem první buržoasně demokratické revoluce v Rusku nutí vládnoucí třídy Rakousko-Uherska k ústupu, — v tom všem se projevuje skutečnost, že dělnická třída se stala nejvyspělejší složkou národa, základní silou zápasu lidových mas za sociální a národní svobodu a že je povolána k tomu, vést lid naší země po nové cestě, směřující k socialistickému společenskému řádu.

Význam bojů, které vedla dělnická třída v těchto letech, vystupuje jasně ve srovnání s předešlým obdobím. Sociálně demokratická strana jako revoluční předvoj dělnické třídy se formovala u nás v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století. Pod vedením sociální demokracie vstoupila dělnická třída do boje proti monarchistické, velkostatkářské a kapitalistické reakci. Avšak masová základna tohoto hnutí byla velmi úzká. Revoluční sociálně demokratické organisace, jak česká, tak i německá, sdružovaly ve svých řadách několik set, snad tisíc, nejvyspělejších dělníků a také ostatní organisace dělnické třídy, odbory a vzdělávací spolky, byly ještě početně slabé. Jeden z účastníků tohoto hnutí, brněnský Burian, uvedl, že česká sociální demokracie měla v sedmdesátých letech kolem 600 členů. Přes revoluční zápal průkopníků socialismu podařilo se ra-

kouské reakci zasadit dělnickému hnutí v osmdesátých letech těžké rány. Účinek tohoto útoku na samu existenci revolučního dělnického hnutí byl tím silnější, že pod jeho vlivem zesílily v sociálně demokratické straně, dosud ideologicky a politicky slabě vyzbrojené, vnitřní boje, vedoucí k jejímu rozkolu na dva vzájemně se potírající směry: umírněné a radikály. Teprve ke konci osmdesátých let vedl nový masový vzestup dělnického hnutí k překonání tohoto rozkolu a k obnovení jednoty dělnického hnutí. Po sjednocovacím sjezdu českých sociálních demokratů v Brně v roce 1887 došlo na přelomu let 1888—1889 ke sjednocení celorakouského dělnického hnutí na hainfeldském sjezdu. Od tohoto okamžiku dělnické hnutí v Rakousku, jehož vliv, podle Engelsova výrazu, se v osmdesátých letech „rovnal nule", se přeměňuje pod vedením sociálně demokratické strany ve velkou masovou sílu. V průběhu dvou desetiletí se sociální demokracie stává nejsilnější politickou stranou v Rakousku, sdružující kolem sebe milionové masy pracujícího lidu všech národností.

Avšak vývoj dělnického hnutí v letech 1889—1914 je naplněn hlubokými rozpory. Sociálně demokratická strana, která v této době byla jedinou stranou dělnické třídy, byla původně budována jako strana revoluční. Přes to, že její ideologická úroveň ve smyslu ovládání marxistické theorie zůstala nízká, přes to, že se v jejích řadách projevovala vážná oportunistická kolísání, sociální demokracie si do konce devadesátých let minulého století zachovala ještě vcelku charakter revoluční strany, stojící v čele velkých bojů dělnické třídy. Avšak na přelomu dvou historických period, v době přechodu od průmyslového kapitalismu 19. století k imperialistické fázi kapitalistického vývoje, nastaly hluboké změny ve vývoji této dosud vedoucí dělnické strany. Kdežto předtím projevy oportunismu byly ojedinělé, a proto nemohly vážně ohrožovat vcelku revoluční postup sociální demokracie, nabývá oportunismus v řadách dělnického hnutí přibližně od roku 1897 vážnějšího významu. Nehledě na odpor revolučních kádrů strany, dochází k postupné revisi jejích revolučních a marxistických zásad a v její praktické politice se stále více uplatňují reformistická hlediska. S ohledem na zvláštní situaci v Rakousku, kde v devadesátých letech dochází k velkému přiostření národnostních rozporů a národnostní otázka, podle Stalinových slov, se stává „otázkou existence", oportunismus v dělnickém hnutí se projevil z velké části ve formě proni-

kání buržoasního nacionalismu do řad sociální demokracie. Prvním projevem pronikání tohoto národnostního oportunismu je přeměna rakouské sociální demokracie, provedená v roce 1897, ve federaci samostatných národnostních stran, jen nedostatečně spojených společným programem a některými společnými orgány. Takto vstupuje sociální demokracie do období zostřených třídních bojů, vyvolaných nástupem imperialismu, nejednotná a oslabená oportunistickými vlivy. Přesto, že ještě navenek dále vystupuje ve všech bojích jako vedoucí síla, oportunistické tendence se stávají vážnou překážkou dalšího rozmachu dělnického hnutí. Vedou k tomu, že sociální demokracie se ukazuje neschopnou plně využít velkého nástupu dělnické třídy v letech 1905—1906 k dalšímu boji za svržení rakouského polofeudálního absolutismu. Od roku 1907, kdy sociální demokracie, opřená o důvěru nejširších lidových mas, dosahuje v prvních volbách, provedených na základě všeobecného rovného hlasovacího práva, velkého volebního vítězství, její politika ještě více než před tím se soustřeďuje na parlamentní boj za drobné reformy a metoda revoluční mobilisace mas za prosazení revolučních socialistických cílů je stále více opouštěna. Oportunistická linie, prosazená pravicovým vedením sociální demokracie, vedla současně k dovršení národnostního rozkolu, který vyvrcholuje v roce 1910 rozbíjením všech do této doby společných organisací a institucí dělnického hnutí v Rakousku a rozdělením československé sociální demokracie na autonomistickou a centralistickou stranu, z nichž autonomisté představují většinu organisovaných dělníků.

V boji proti oportunistickému postupu vedoucích činitelů sociální demokracie vznikají různorodé, nedostatečně vyhraněné opoziční proudy. Centralistický směr pod vedením ostravského dělnického pracovníka Petra Cingra, opřený o část organisací v Brně a na Ostravsku, představoval onu část sociální demokracie, která usilovala o udržení mezinárodní jednoty odborového hnutí v Rakousku.

Uvnitř autonomistické většiny strany se projevila již tehdy diferenciace. Byl to B. Šmeral, který v roce 1909 vystoupil s vážnou kritikou převládajících nacionalistických názorů. Avšak přes ojedinělé pokusy o opoziční vystoupení a kritiku oportunistických a nacionalistických tendencí nebyly tyto opoziční směry dostatečně vyhraněné, jejich čelní představitelé podléhali sami v závažných otázkách oportunistickým názorům, ukázali se neschopnými vy-

pracovat samostatně na podkladě marxistického učení jasnou perspektivu revolučního postupu dělnické třídy v období imperialismu.

Vyvíjel se i opoziční směr v rakouské sociální demokracii v čele se soudruhem K. Kreibichem, opřený o libereckou organisaci strany. Tento směr, který byl spojen s levicí v německé sociální demokracii, vedené K. Liebknechtem a R. Luxemburgovou, kritisoval výstřelky parlamentárního kreténismu a nacionalistické tendence v rakouské sociální demokracii. Avšak ani tato skupina nebyla na takové výši, aby mohla ukázat dělnické třídě novou, revoluční cestu. Revoluční kádry sociální demokracie nepochopily ještě v této době nutnost organisačního rozchodu s oportunistickými předáky a nutnost vytvoření revoluční strany, očištěné od oportunistických živlů.

Zásadní kritiku oportunistického a nacionalistického postupu rakouské sociální demokracie z posic revolučního marxismu prováděli před první světovou imperialistickou válkou jen vynikající představitelé bolševické strany Lenin a Stalin, jejichž práce o národnostní otázce odhalily kořeny oportunismu v rakouském dělnickém hnutí a ukázaly jasný směr revolučního boje proti sociálnímu a národnostnímu útisku.

Oportunistický postup vedení sociální demokracie vedl k těžké porážce a hluboké krisi dělnického hnutí na počátku imperialistické války. Sociální demokracie kapitulovala a přešla na celé frontě na posice třídního nepřítele, na posice „vlastní“ imperialistické a šovinistické buržoasie. Dělnická třída, usilující o revoluční boj proti imperialistické válce, za sociální a národní osvobození, zůstala bez vedení. Teprve Velká říjnová socialistická revoluce ukázala dělnickým masám bývalé rakousko-uherské monarchie, a také české dělnické třídě, jasnou perspektivu a stala se východiskem boje za vytvoření skutečné revoluční strany dělnické třídy.

Přes hanebné konce politiky české a rakouské sociální demokracie nelze však význam let 1889—1914 pro vývoj našeho dělnického hnutí podceňovat. Vždyť teprve v tomto období vychází dělnické hnutí z období úzké sektářské uzavřenosti, stává se širokým hnutím milionových mas a dělnická třída začíná ovlivňovat pokročilé vrstvy ostatního pracujícího lidu, rolnictva, městské maloburžoasie, pokrokové inteligence. Ve velkých masových akcích získává dělnická třída cenné zkušenosti, názorně se přesvědčuje nejen

o zpátečnictví rakouského mocnářství, nýbrž také o reakční úloze buržoasie bez ohledu na národnost. Třebaže oportunistický postup sociální demokracie směřuje k otupení třídního vědomí, umožňují tyto zkušenosti nejvyspělejší části dělnické třídy přiblížit se k poznání škodlivosti a zrádcovské povahy oportunistické politiky pravicových předáků.

Velké bojové zkušenosti dělnické třídy v letech 1889 až 1914 vedly takto k vytváření určitého, třeba nepevného a neujasněného, revolučního jádra, které usilovalo o novou revoluční orientaci dělnického hnutí. Bez těchto předpokladů, vytvořených předešlým vývojem dělnického hnutí, velkými zápasy dělnické třídy proti rakouskému absolutismu, nelze plně pochopit hluboký, převratný účinek Velké říjnové socialistické revoluce na naši dělnickou třídu, nelze pochopit, jak bylo možné, že během 4 let, 1917—1921, pod dojmem socialistické revoluce v Rusku se nejen vytvořila nová revoluční strana dělnické třídy, nýbrž i to, že se k ní přiklonila zdrcující většina organisovaných příslušníků sociální demokracie.

Hlavní zkušenosti tohoto období lze tedy shrnout asi takto: Boj o revoluční odhodlání dělnické třídy a širokých vrstev pracujícího lidu je nezbytnou podmínkou jejího vítězství. O svržení moci buržoasie, jak to dokázal Lenin, rozhoduje konec konců vystoupení milionových mas vykořisťovaného lidu, které jsou odhodlány jít do všech důsledků. Avšak bojové odhodlání mas samo o sobě nestačí. Je nutno, aby jejich boj byl veden a usměrňován revoluční stranou, ovládající revoluční theorii, schopnou uplatňovat tuto theorii v složitých podmínkách třídního boje své země.

Tam, kde v čele dělnické třídy stojí strana, rozviklaná a rozleptaná jedem oportunismu a buržoasního nacionalismu, nemůže dělnická třída ani výhodných objektivních podmínek využívat k urychlení svého vítězství. Proto se stává nezbytným, aby se dělnická třída rozešla s oportunismem a přistoupila k vybudování revoluční strany. Taková jsou zhruba hlavní historická poučení z období let 1889—1914.

Je slabinou našeho dosavadního dějepisectví, že nám chybí ucelený pohled na historii a problematiku dělnického hnutí v letech 1889—1914. Cenným příspěvkem pro zvládnutí této thematiky je práce Zdeňka Šolleho o dělnickém hnutí ke konci minulého století. Některé cenné mate-

riály obsahuje i práce soudruha Doležala a Beránka o revolučních událostech roku 1905, avšak všechny tyto práce se týkají jen kratšího úseku a nejzávažnější otázky zůstávají dosud v temnu. Vodítkem k pochopení problematiky českého a rakouského dělnického hnutí před první světovou válkou jsou práce klasiků marxismu-leninismu, věnované otázkám vývoje v Rakousku: Engelsovy dopisy Bernsteinovi a V. Adlerovi, Leninovy spisy o národnostní otázce a Stalinova práce „Marxismus a národnostní otázka", jsou klíčem k pochopení základních problémů dělnického hnutí tohoto období. Velkou cenu pro historickou vědu má i kniha soudruha Zápotockého „Bouřlivý rok 1905". Třebaže jde o román, opírá se o bohatý faktický historický materiál a poskytuje nám hluboký pohled do celého ovzduší tohoto období, který mohl podat jen aktivní účastník těchto velkých bojů, vedoucí pracovník dělnického hnutí, který z jeho zkušeností vyvozoval všechny důsledky.

Tato přednáška, věnovaná dějinám dělnického hnutí před první světovou válkou, nemůže samozřejmě tuto otázku ani zdaleka vyčerpat. Má jenom nastínit hlavní tendence vývoje a vysvětlovat některá základní poučení.

I.

VÝVOJ KAPITALISMU V RAKOUSKO-UHERSKU A V ČESKÝCH ZEMÍCH

1. Politické poměry a hospodářský vývoj v letech 1890—1914

K pochopení vývoje našeho dělnického hnutí před první světovou válkou je nutné vyjasnit některé základní otázky hospodářského a politického vývoje této doby. České země tvořily do roku 1918 součást rakousko-uherského mocnářství, které vzniklo jako mnohonárodní stát v 16. století, v době feudalismu. Národnostní složení rakousko-uherského mocnářství, rozděleného od roku 1867 na dva státní útvary — Rakousko a Uhersko — spojené společným mocnářem a některými společnými vládními orgány, bylo velmi pestré. V rakouské části mocnářství žilo v roce 1910 28 milionů obyvatel. Z nich podle oficiálních statistik, které skutečný stav skreslovaly ve prospěch Němců, bylo 10 milionů Rakušanů a Němců, 6,5 milionu Čechů, 5 milionů Poláků, 3,5 milionu Ukrajinců, 1¼ milionu Slovinců, 800.000 Srbů a Charvátů, 800.000 Italů, 300.000 Rumunů. V Uhersku tvořili příslušníci vládnoucího maďarského národa podle zfalšovaných statistik v roce 1910 jen 48,1%. Většinu obyvatelstva Uherska tvořili Slováci, Němci, Rumuni, Charváti, Ukrajinci. K Rakousku a Uhersku patřila ještě Bosna s Hercegovinou, anektovaná v roce 1908, s 2 miliony převážně slovanských obyvatel. Na celém území Rakousko-Uherska tvořily oba vládnoucí národy, Rakušané a Maďaři, menšinu obyvatelstva; potlačené národy, jejichž největší část patřila k slovanským národům, tvořily většinu.

Kapitalistický vývoj v takové říši nutně vyvolal tendence směřující k jejímu rozkladu a zániku. Jako v jiných kapitalistických zemích, vedl i v Rakousku vývoj kapitalismu ke vzniku a početnému růstu dělnické třídy jakožto hrobaře kapitalistického společenského řádu. Vedle této základní tendence byl však rakouský vývoj charakterisován i druhým činitelem: vedl k tomu, že jednotlivé národnostní skupiny se ustavily jako buržoasní národy pod vedením své vlastní národní buržoasie. Nerovnoměrný hospodářský

vývoj těchto národů, zesílení buržoasie potlačených národů, která usilovala o zvýšení svého podílu na vykořisťování pracujícího lidu, vedl ke konci 19. století k nebývalému přiostření národnostních bojů. Národnostní hnutí, otřásající samými základy rakousko-uherského mocnářství, se ovšem neomezovalo jen na buržoasii. Do boje proti národnostnímu útlaku byly zataženy milionové masy pracujících potlačených národů, neboť pro ně znamenalo demokratické řešení národnostní otázky s ohledem na sociální obsah národnostního útlaku také cestu k řešení jejich sociálních problémů. Tyto milionové masy pracujících potlačených národů představovaly v rakouských poměrech obrovskou sílu. Proto v boji, který vedla dělnická třída proti rakouskému absolutismu, hrála největší úlohu otázka, zda tyto milionové masy, a mezi nimi zejména rolnictvo, zůstanou zálohou buržoasie potlačených národů, která bojovala jen o větší koryta, anebo zda se stanou zálohou a oporou dělnické třídy v boji za svržení rakouského absolutismu, za sociální a národní svobodu.

Přeměna feudálního rakouského mocnářství v kapitalistické byla v podstatě zakončena v letech 1848—1867. Po prohrané válce s Pruskem v roce 1866 staly se buržoasní reformy nevyhnutelnými. Byla zavedena dualistická ústava, rozdělující říši na dva státní útvary, Rakousko a Uhry. To znamenalo rozdělení moci mezi rakouskou buržoasií na jedné a maďarskou šlechtou na druhé straně. Zavedení dualismu nijak neznamenalo krok k řešení národnostní otázky. Maďarské šlechtě byly vydány na pospas nejen ostatní národy Uherska, nýbrž i sám maďarský lid. Uhersko zůstalo, přes vývoj kapitalistických vztahů, převážně agrárním přívěskem průmyslově vyspělejšího Rakouska, společné celní území zajistilo rakouské buržoasii monopolní ovládání i rozsáhlého uherského trhu. Přes dohodu mezi vládnoucími třídami Rakouska a Uherska se rozpory mezi nimi nezmírnily, nýbrž naopak přiostřily, přes to, že v daných podmínkách mezinárodního vývoje maďarské vládnoucí třídy neusilovaly o plnou státní samostatnost. Pokud se týká samého Rakouska, vedlo dualistické řešení k přiostření poměru mezi rakouskou a českou buržoasií, vystupující s požadavkem státoprávního postavení českých zemí. Monarchie a velkostatkáři dovedně využívali těchto rozporů k upevňování své vlastní moci.

Buržoasně demokratické reformy, provedené v Rakousku ústavními zákony roku 1867, byly velmi omezené a

skromné. Rakouská říšská rada byla budována na podkladě dvoukomorového systému: panská sněmovna, ve které zasedali členové císařské rodiny a jiní dědiční anebo císařem jmenovaní členové, a poslanecká sněmovna, zvolená podle t. zv. kuriového systému. Volební právo bylo vázáno na určité minimum placených přímých daní, takže nejen dělnická třída, nýbrž i valná část středních vrstev byla zbavena volebního práva.

V roce 1890 mělo z 5 milionů obyvatel mužského pohlaví starších 25 let jen 1,400.000 volební právo. Procento oprávněných voličů bylo v Čechách 27%, na Moravě 29% mužského obyvatelstva staršího 25 let. Reformy roku 1867 poskytly tedy velké buržoasii, a to především rakouské buržoasii, určitý podíl na moci, pro dělnickou třídu však přinesly jen malé ulehčení: obdržela omezené právo shromažďovací a spolčovací, ale i toto právo záviselo ve značné míře na libovůli rakouské byrokracie. V osmdesátých letech se teror proti dělnickému hnutí stupňoval do té míry, že v některých oblastech, zejména v Čechách, se sociální demokracie stala skoro nelegální stranou. Od roku 1890 se možnosti legální činnosti dělnického hnutí rozšířily, ale politická a národnostní práva dělnické třídy, maloburžoasie a drobného rolnictva zůstala přesto velmi omezená. Tato skutečnost objasňuje, proč otázka demokratických práv, zejména všeobecného volebního práva, hrála v boji dělnické třídy Rakouska takovou velkou úlohu. Ústava roku 1867 znamenala současně udržení a zostření národnostního útlaku širokých mas pracujícího lidu. Vládnoucí velkostatkářské kruhy, využívající rozporů mezi rakouskou a českou buržoasií, byly za určitých okolností ochotny poskytnout buržoasii toho či onoho potlačeného národa určité ústupky. Tak na př. vláda Taaffeho, která se udržela od roku 1879 do roku 1893, přitáhla pomocí drobných národnostních ústupků staročeskou stranu do své vládní většiny, avšak na situaci širokých mas českého lidu to nejen nic neměnilo, nýbrž naopak národnostní útlak se zvýšil.

Takové byly politické poměry Rakouska na konci osmdesátých let, kdy začal nový rychlý vzestup dělnického hnutí. Podkladem tohoto vzestupu byl poměrně rychlý kapitalistický vývoj Rakouska v letech 1890—1913. Za dobu 25—30 let vzrostla nejdůležitější výrobní odvětví takto: výroba železné rudy z 882.300 tun v roce 1883 na 3,039.300 tun v roce 1913, těžba kamenného uhlí z 9,2 mil. tun v roce 1892 na 16,5 mil. tun v r. 1913, hnědého uhlí ze

16,2 mil. tun v roce 1892 na 23,6 mil tun v roce 1913. Rostla stále více specifická váha těžkého průmyslu. Kdežto růst textilního průmyslu se zpomalil, projevil se nejrychlejší růst v strojírenském a chemickém průmyslu, jakož i v železniční dopravě. Těžiště průmyslové výroby se přesunulo na české země. V roce 1880 připadalo na české země 38,5% celkové rakouské výroby surového železa, v roce 1890 již 61%, v roce 1913 nadále 59,8%. V českých zemích se soustředilo okolo 85% těžby uhlí; v některých odvětvích, jako sklo, porcelán, cukrovarnictví, měly české země v Rakousku skoro monopolní postavení a rozhodující podíl i ve většině ostatních odvětví. Klíčové posice v průmyslu českých zemí byly v rukou rakouské buržoasie a šlechty, avšak také rychle sílící česká buržoasie si zajistila významné posice, zejména ve strojírenství a v t. zv. zemědělských průmyslech, jako cukrovary, lihovary a pivovary. Rychlý vývoj kapitalistického průmyslu změnil od základů hospodářskou a sociální strukturu českých zemí. Kdežto v hospodářské struktuře jiných oblastí Rakousko-Uherska (s výjimkou Dolního Rakouska a Štyrska) zemědělství si udrželo naprostou převahu, změnily se české země v průmyslově zemědělskou oblast. Rychle rostla rozhodující průmyslová střediska: Praha, Brno, Plzeň, mostecký revír, Liberec, Ostrava. Podle údajů rakouské statistiky se počet dělníků a zaměstnanců v období 1890—1910 zvýšil takto: v Čechách o 32,7%, na Moravě o 34,2%, ve Slezsku o 35,6%. Pokud se týká sociálního rozvrstvení, ukázalo rakouské sčítání povolání z roku 1910, že ze všech národů a národností český národ vykazoval největší podíl dělnické třídy: průmysloví dělníci tvořili u Čechů 26,2% činných osob, u Němců 25%, u Ukrajinců 1,1%, v celostátním průměru 17,5%. Zemědělští dělníci tvořili u Čechů 15,6%, u Němců 12,7%, u Ukrajinců 10,3% všech činných osob, v celostátním průměru 12%. To svědčí o tom, že i v zemědělství české země stály na poměrně vysokém stupni kapitalistického vývoje. Vcelku tvořili u Čechů zaměstnanci a dělníci 51,7% celkového počtu činných osob. Většina příslušníků českého národa patřila takto již před první světovou imperialistickou válkou k proletářským vrstvám.

Vývoj kapitalismu v devadesátých letech stál ve znamení přechodu k imperialismu. Výroba se soustředila ve velkých podnicích, vznikly akciové společnosti, které ve svých rukou soustředily značnou část výroby jednotlivých odvětví, vznikly kartely, které se v Rakousku staly hlavní formou

kapitalistických monopolů. Velkobanky převzaly postupně kontrolu nad kapitalistickým podnikáním a vznikl finanční kapitál. Již v devadesátých letech byla na příklad uhelná těžba ostravsko-karvinského revíru v rukou 10 společností. Na nich se podílely jednak vídeňské velkobanky v čele s Rothschildovou bankovní skupinou, jednak představitelé vysoké rakouské šlechty, arcivévoda Bedřich, hrabě Salm, Wilczek a jiní. V Rakousku, kde na základě nedokončené buržoasní revoluce velká šlechta ovládala nejen valnou část půdy, nýbrž měla také velké posice v průmyslovém podnikání, bylo charakteristické, že s finančním kapitálem srostla nejen průmyslová buržoasie, nýbrž i šlechta. Tak na příklad arcivévoda Bedřich, který ovládal značnou část uhelné těžby a hutní výroby na Ostravsku, přenechal tento majetek v roce 1905 Rakouské báňské a hutní společnosti, založené za vedení vídeňského Pozemkového úvěrního ústavu. Arcivévoda byl při tom odškodněn velkým podílem na akciích nové společnosti.

Koncentrace výroby, vznik kapitalistických monopolů a finančního kapitálu způsobily, že i Rakousko na přelomu století vstoupilo do nového období kapitalistického vývoje, do období imperialismu. Koncentrace výroby a úloha monopolů se zvlášť jasně projevila v těžkém průmyslu. Výroba železa a oceli byla v roce 1910 plně v rukou 5 největších společností, a to: Alpine Montan, Vítkovická báňská a železářská, Pražská železářská, Rakouská báňská a hutní, Krajinská průmyslová společnost, k nimž přistoupila ještě Rimamuranská v Uhersku. Všechny tyto velké společnosti byly vzájemně spojeny kartelovou smlouvou, která se vztahovala na všechna základní odvětví a výrobky železářského průmyslu. Kartelem byla plně vázána výroba surového železa, oceli, kolejnic, plechů atd., na 90% výroba šroubů, hřebíků, drátů atd. Vítkovické závody si zajistily v rámci kartelů monopolně takový výnosný obchod jako výrobu pancéřových desek pro rakouskou armádu. I v lehkém průmyslu vznikly silné kartelové organisace, jako cukerní a lihový kartel, na nichž měl český kapitál, představovaný především Živnobankou, značný podíl. Cukerní kartel nejenom zajistil vysokou prodejní cenu cukru na vnitřním trhu, nýbrž vnutil současně rolníkům nízké výkupní ceny a kontingentaci řepy. Jeho postup byl tak bezohledný, že v roce 1909 dokonce vznikla stávka řepařů v Čechách, odmítajících osev řepy na základě podmínek předepsaných kartelem.

Markantním rysem imperialistického vývoje Rakouska byla obrovská moc finančního kapitálu, který si plně podřídil stát. Nejsilnější skupina velkobank, t. zv. Rothschildova skupina, si zajistila již v 19. století svou převahu tím, že zprostředkovala a umístila skoro všechny rakouské a uherské státní půjčky. V důsledku toho, že mocnářství bylo ve věčné finanční tísni, zajistil obchod se státními půjčkami této skupině plnou kontrolu státu a státních podniků, zejména železnic. Od devadesátých let převzaly vídeňské velkobanky postupně kontrolu rozhodující části průmyslu. Je ovšem nutno říci, že nerovnoměrný vývoj kapitalismu uvnitř Rakousko-Uherska vedl k poměrnému oslabení posic rakouského finančního kapitálu, který se soustředil v rukou vídeňských velkobank. Růst průmyslu a vlastního finančního kapitálu v Uhersku vedl k tomu, že maďarská buržoasie začala ostřeji uplatňovat své zájmy. Usilovala zejména o vytvoření samostatného celního území. Avšak dohoda rakouské buržoasie s maďarskou šlechtou, jejíž zájmy byly na počátku 20. století uspokojeny zavedením vysokých agrárních cel, která prakticky znemožnila dovoz zemědělských výrobků, umožnila do zániku mocnářství udržení jednotného celního území. Vážným soupeřem rakouského finančního kapitálu se stal i český finanční kapitál. Jeho rychlý vývoj ukazuje vývoj akciového kapitálu bank: v roce 1892 disponovaly banky, které měly sídlo v Čechách a na Moravě, akciovým kapitálem 44 mil. K, což bylo 7% celkového akciového kapitálu rakouských bank. Do roku 1913 se zvýšil akciový kapitál českých a moravských bank na 316 mil. K, což se rovnalo 25% akciového kapitálu rakouských bank. Obzvláště názorně se projevuje vzestup českých bank ve vývoji vedoucí české banky, Živnobanky. Její akciový kapitál se zvýšil z 6 mil. K v roce 1890 na 80 mil. K v roce 1914. Akciový kapitál společností založených s podporou Živnobanky v letech 1908—1913 obnášel 80 mil. K. Živnobanka si zajistila nejen významné posice v průmyslu uhelném, strojírenském, cukerním a jiných v českých zemích, nýbrž vyvážela značnou část svých kapitálů do ostatních částí Rakouska a na Balkán. České banky se na př. silně angažovaly v petrolejářském průmyslu v Haliči, v cukerním průmyslu v Maďarsku, Srbsku a na Balkáně a zprostředkovaly vývoz zemědělských strojů do zaostalejších agrárních zemí.

Objektivní prozkoumání vývoje české buržoasie a finančního kapitálu před první světovou válkou naprosto vy-

vrátí názory dříve šířené pravicovými předáky české sociální demokracie, jako by český národ v této době představoval národ drobných lidí bez vlastní buržoasie. Poměrné zesílení české buržoasie, která se stala rakouské buržoasii vážným konkurentem, přitom však měla zájem na udržení Rakousko-Uherska s jeho velkým trhem pro český průmysl, vysvětluje, proč s jedné strany česká buržoasie tehdy rozpoutala zuřivé nacionalistické štvanice, které neměly nic společného se spravedlivými národně osvobozeneckými snahami českého lidu, proč však s druhé strany její politika směřovala k udržení rakousko-uherského mocnářství.

Přes rychlý kapitalistický vývoj hrálo zemědělství ve vývoji českých zemí značnou úlohu. Je nutno si uvědomit, že v roce 1910 stále ještě více než 40% všech činných osob české národnosti pracovalo v zemědělství. Silnou vrstvu na českém venkově tvořili zemědělští dělníci, jichž bylo v českých zemích přibližně 800.000. Druhou početně silnou vrstvu představovali malorolníci a domkáři. Podle sčítání zemědělských závodů v roce 1902 bylo v českých zemích 917.000 zemědělských podniků. Z nich mělo 432.000 méně než 2 ha, dalších 222.000 bylo od 2—5 ha. O ostrosti třídní diferenciace svědčí to, že 319.000 závodů, t. j. 47,3% obou těchto nejmenších kategorií, bylo spojeno s vedlejším zaměstnáním v průmyslu anebo v zemědělství. Stále více drobných rolníků se tedy měnilo v poloproletáře, anebo přicházelo pro obrovské zadlužení, vysoké daně a konkurenci kapitalistických podniků na buben. Velká část vlastnictví půdy se soustředila v důsledku nedokončené buržoasní revoluce v rukou velkostatkářů. Podle sčítání závodů z roku 1902 obhospodařovalo 4518 velkostatků přes 100 ha 2,368.146 ha, t. j. 29,8% veškeré půdy v českých zemích, nepočítaje půdu, kterou velkostatkáři pronajali drobným zemědělcům.

Spolu s touto pronajatou půdou bylo ve vlastnictví velkostatkářů okolo 35% veškeré půdy v českých zemích. Tato skutečnost s dostatečnou jasností ukazuje, jak ostře stála pro základní masy drobného a středního rolnictva otázka nedostatku půdy. Rakouská šlechta ovšem dávno přestala být feudální třídou ve vlastním slova smyslu. Byla to třída velkých kapitalistických majitelů půdy, spojujících se zemědělským podnikáním i rozsáhlé podnikání průmyslové. Stovky pivovarů, lihovarů, cukrovarů, cihelen, uhelných a rudných dolů byly součástí obrovského majetku rakouských velkostatkářů a církve. Představitelé rakouské aristo-

kracie seděli vedle finančních magnátů ve správních radách velkobank, zejména těch, jejichž obrovské příjmy vyvěraly ze spekulačního obchodu hypotékami, tedy z vydrancování vesnické chudiny. Vedle velkostatkářů hrála ovšem i vzrůstající úlohu vesnická buržoasie. Kdežto velkostatky se především soustředily na vykořisťování lesního bohatství, byla v rukou venkovské buržoasie a drobných statkářů valná část orné půdy. O diferenciaci vesnice svědčilo to, že v českých zemích bylo 218.000 závodů (t. j. 23,8% celkového počtu), které používaly pracovních sil. I když většina těchto závodů představovala majetek zámožných středních rolníků anebo nejdrobnějších kapitalistických majitelů, přece jenom toto číslo ukazuje, že sílu vesnické buržoasie nelze podceňovat. Česká vesnická buržoasie, která se stala oporou agrární strany, ovládala současně cukrovary, lihovary a jiné podniky a účastnila se prostřednictvím Agrární a Pozemkové banky vykořisťování vesnice pomocí hypoték. Naproti tomu rostla bída drobných zemědělců: v letech 1868—1892 vzrostlo hypotekární zadlužení rakouského zemědělství o 4 miliardy korun, za jediný rok 1892 došlo v českých zemích k exekučnímu prodeji 4022 usedlostí. Jestliže drobní rolníci představovali spojence dělnické třídy na venkově, byla tato vesnická buržoasie, která bojovala výhradně za zvýšení svého podílu na půdě a na kapitalistických ziscích, jejím nesmiřitelným nepřítelem.

2. Postavení dělnické třídy

Je nutno si uvědomit, proč právě v tomto období tak silně rostly třídní protiklady, proč dělnické hnutí v Rakousku vůbec a zvláště v českých zemích tak rychle zesílilo.

To souviselo s tím, že situace dělnictva byla velmi těžká, že stupeň jeho vykořisťování byl mnohem ostřejší než v kterékoli jiné z velkých imperialistických zemí, s výjimkou carského Ruska. Úroveň mezd byla na počátku devadesátých let krajně nízká. Většina dělníků, a dokonce často kvalifikovaní dělníci, nedosáhla mzdy, která by odpovídala existenčnímu minimu. Spotřeba chleba, mouky a jiných potravin na hlavu obyvatelstva byla v Rakousku podstatně nižší než na příklad v Německu. Maso bylo v dělnických domácnostech vzácností a byly nesčetné rodiny, které maso vůbec neviděly. Pracovní doba byla dlouhá: byla sice zákonem omezena na 11 hodin, ale toto omezení platilo vý-

hradně pro velký průmysl. V malovýrobě a v domácím průmyslu, který v českých zemích ještě zaměstnával na počátku 20. století čtvrt milionu dělníků, byla prakticky neomezená. Pro četná odvětví neexistoval ani nedělní klid. Již v devadesátých letech bylo vykořisťování dále stupňováno zvýšením intensity práce zavedením akordních mezd. Bytové poměry byly těžké. V jednom malém pokoji, v němž se ve dne často pracovalo, nocovalo někdy 7—9 osob. Mnoho dělníků nocovalo v přeplněných a naprosto nehygienicky zařízených noclehárnách. Úrazovost a počet onemocnění byly vysoké, zejména v hornictví. Pokud se týká rozdílu jednotlivých kategorií dělnictva, lze říci, že většinou šlo jen o různé odstupňování hladu a bídy. Na nejnižším stupni byli domácí a zemědělští dělníci, avšak i postavení takových kategorií, jako horníci, bylo velmi těžké. Činitelů, které podmiňovaly nízkou životní úroveň dělnické třídy v Rakousku, můžeme uvést několik.

Prvním takovým činitelem byla skutečnost, že rakouský průmysl byl poměrně zaostalý a v důsledku toho mohl na světových trzích konkurovat jen tehdy, jestliže se prováděl surový nátlak na životní úroveň dělnické třídy.

Druhým momentem, který hrál vážnou úlohu, byla existence velké reservní armády nezaměstnaných. Tempo odchodu zbídačených drobných rolníků a domkářů z venkova bylo tak veliké, že celou tuto reservní armádu, která se neustále doplňovala, nemohl ani rychle rostoucí průmysl odčerpat. Protože bylo nemožné najít zajištěnou existenci, odstěhovalo se několik set tisíc lidí do zámořských zemí, zejména do Spojených států amerických. Jenom za 5 let 1909—1913 vystěhovalo se do zámořských zemí 1,242.000 osob z Rakousko-Uherska a kromě toho desetitisíce osob z Rakousko-Uherska každoročně chodily na zemědělské sezónní práce do sousedních států, zejména do Německa. To ukazuje, že přes rychlý rozvoj průmyslu byl značný nadbytek pracovních sil, což samozřejmě stlačovalo životní úroveň dělnické třídy.

Vážnou úlohu hrála i skutečnost, že v Rakousku také tlačily na životní úroveň dělnické třídy pozůstatky feudalismu. Jedním z jejich projevů bylo to, že dělnická třída měla velmi skromná politická práva. Tato politická bezprávnost ulehčila nátlak vládnoucí kapitalistické třídy na životní úroveň pracujících.

V postavení dělnické třídy se pozůstatky feudalismu projevily i jinak v nejrůznějších formách. Tak na příklad in-

stituce pracovní knížky, která existovala v Rakousku, znamenala, že byla dokonce omezena i osobní svoboda dělníka. Nemohl kdekoli a kdykoli hledat nové zaměstnání, nýbrž musel předkládat pracovní knížku, potvrzenou dřívějším zaměstnavatelem. Tedy jeden z důležitých předpokladů rozvoje kapitalistické společnosti, osobní svoboda dělníka, nebyl v Rakousku zajištěn.

Zvláště se projevily brutální, ještě polofeudální metody vykořisťování na příklad v postavení horníků. V hornictví bylo na počátku devadesátých let úplně normální to, že horníci si sami zaopatřovali pracovní nářadí, olej na osvětlení, že se museli stravovat v závodních kantinách a bydlet v závodních bytech. Všechny výdaje na pracovní nářadí, jídlo, byt v závodních bytech atd. byly jednoduše strženy ze mzdy.

Nejostřejší formy přímé závislosti na podnikateli se projevily v zemědělství, kde existoval pověstný čelední řád. Čelední řád znamenal spoutání zemědělských dělníků, jejich úplnou osobní závislost na zaměstnavateli, který jim mohl dlouhou dobu zadržovat mzdu, zakazovat „přepychové" oděvy a také je tělesně trestat.

Pro českou dělnickou třídu ke všem těmto činitelům, které vedly ke strašlivému vykořisťování dělnické třídy v Rakousku, přistoupily ještě všechny důsledky národnostního útlaku. Rakouská statistika názorně ukazuje, že vykořisťování dělnické třídy bylo odstupňováno podle národnosti, že poměrně nejvyšší mzdy měli němečtí dělníci, i když tyto mzdy byly samy o sobě hladové. Avšak ve všech oborech stáli čeští dělníci zpravidla na ještě nižším stupni, na nejnižším stupni stáli polští a ukrajinští dělníci v Haliči. Rakouské vládnoucí třídy vyvolaly takto svou mzdovou politikou diferenciaci mezi dělnictvem různých národností, která spolupůsobila k tomu, že do dělnické třídy mohly proniknout nacionalistické nálady. K projevům národnostního útlaku samozřejmě je nutno počítat i to, že němečtí zaměstnavatelé často nutili své dělníky hlásit se k německé národnosti, že čeští dělníci neměli všude možnost posílat své děti do českých škol, nemohli používat ve styku s úřady mateřského jazyka.

Takto bylo postavení dělnické třídy potlačených národností při celkovém hladovém životu dělnické třídy v Rakousku ještě podstatně horší než postavení dělnictva vládnoucího národa.

Přitom vzniká otázka: jak to bylo v Rakousku s dělnic-

kou aristokracií, jaký vliv měla na vývoj dělnické třídy, nakolik hrála jako v ostatních kapitalistických zemích vážnou úlohu při přechodu sociální demokracie na oportunistické posice? Průzkum životních podmínek dělnické třídy dokazuje, že i v Rakousku a také mezi českým dělnictvem se vytvořila určitá vrstva dělnické aristokracie. Srovnáme-li jen vývoj mezd, ukazuje se, že některé kategorie, jako zejména železničáři, strojírenští dělníci atd., měly podstatně vyšší průměrné mzdy než ostatní kategorie, že tedy aspoň určitá část těchto kategorií se propracovala k úrovni dělnické aristokracie. Dělnická aristokracie byla ovšem v Rakousku vůbec a zvláště mezi českým dělnictvem mnohem užší vrstvou než v ostatních kapitalistických zemích, neboť vládnoucí buržoasie, která neovládala rozsáhlé koloniální panství, měla mnohem skromnější možnosti korumpování některých vrstev dělnické třídy.

Proč tedy mohla tato poměrně úzká vrstva přece hrát význačnou úlohu, proč vedle maloměšťáckých živlů, které pronikaly do řad sociální demokracie, se stala hlavním nositelem oportunistických tendencí?

Především je nutno poukázat na to, že v důsledku legálního vývoje dělnických organisací se v poměrně dlouhé době 25 let změnilo sociální složení sociální demokracie. V legálních dělnických organisacích vznikla zvláštní vrstva dělnické byrokracie ze zaměstnanců stranických, odborových, družstevních a jiných organisací, kteří měli zajištěnou maloměšťáckou existenci. Do řad sociální demokracie vstoupili příslušníci buržoasní inteligence a maloměšťáckých vrstev, kteří často začali hrát vynikající úlohu ve vedení sociálně demokratických organisací, ačkoli se nezbavili svých buržoasních nacionalistických názorů.

Druhým činitelem, který působil ve stejném směru, byla skutečnost, že za 25 let před první světovou válkou dělnická třída vzrostla v českých zemích přibližně o 30%. To znamená, že do řad dělnické třídy přešel poměrně velký počet zproletarisovaných příslušníků maloměšťáckých vrstev, kteří ztratili své dřívější samostatné zaměstnání. Tato vrstva nebyla ještě pevná v třídním smyslu, proto na ni silně působily oportunistické a nacionalistické vlivy.

Je nutno v této souvislosti zdůraznit i to, že v Rakousku existovala značná diferenciace mezi postavením dělnické třídy podle národností. To samozřejmě také usnadňovalo dělnické aristokracii zanést do řad dělnické třídy nacionalistické nálady a prosazovat uvnitř rakouského dělnického

hnutí autonomistickou a separatistickou politiku, která vedla k rozbíjení jednoty dělnické třídy po národnostní linii.

Přechod k imperialismu na počátku 20. století přinesl další zhoršení životních podmínek základní masy dělnické třídy. Od počátku dvacátého století působili noví činitelé směrem k jejímu zbídačení. Srovnáme-li vývoj životní úrovně dělnické třídy v 19. a 20. století, zjistíme, že přibližně od roku 1900 podle statistických výkazů nastává nepatrný vzestup nominálních mezd. Avšak jenom pro některé kategorie, které tvořily dělnickou aristokracii, to znamenalo skromný vzestup reálných mezd. Reálná mzda převážné většiny dělnické třídy podstatně klesla. Vážnou úlohu při tom hrál velký vzestup cen průmyslových a agrárních výrobků masové spotřeby, který byl vyvolán hospodářskou politikou kapitalistických monopolů a velkostatkářů. Kapitalistické monopoly, jejichž postavení na vnitřním trhu bylo chráněno vysokými cly, využily svého postavení ke všeobecnému zvýšení úrovně cen. Současně prosazovali velkostatkáři a agrární buržoasie takové zvýšení agrárních cel, které prakticky znemožnilo dovoz levných potravin a umožnilo takové zvýšení cen, že cena základních potravin podstatně převyšovala ceny na světovém trhu. Při tomto zdražování životních potřeb hrála nemalou úlohu příprava rakouského imperialismu na světovou válku. Během desetiletí 1901—1910 vzrostly státní dluhy Rakouska, zaviněné především zvýšením vojenských výdajů, o tři miliardy korun. Rostoucí schodek státního hospodářství byl hrazen zvýšením nepřímých daní, železničních tarifů atd., tedy opatřeními, která vedla k dalšímu zdražení a snížení životní úrovně širokých mas pracujícího lidu. Dalším činitelem, který spolupůsobil při zbídačení dělnické třídy, bylo zvýšení intensity práce. Při srovnání vývoje mezd s vývojem pracovního výkonu se ukazuje, že ve zdrcující většině oborů byl nepatrný vzestup mezd v křiklavém nepoměru s rychlým růstem intensity práce. Silně působily na životní úroveň dělnické třídy i hospodářské krise, nabývající s přechodem k imperialismu stále větších rozměrů, jako zejména těžká hospodářská krise na počátku století, v letech 1901—1903, která vyvolala masovou nezaměstnanost.

To všechno vedlo k tomu, že od roku 1900 se třídní boj přiostřuje. V devadesátých letech probíhaly hospodářské boje především za zvýšení mezd, za zkrácení pracovní doby atd. K nim přistupuje v prvním desetiletí dvacátého století

především politický boj za další požadavky, a to boj proti nepřímým daním, boj proti zvýšení agrárních cel a proti obrovským břemenům, která jsou uvalena na pracující zesíleným válečným zbrojením. Obsah a forma bojů dělnické třídy po nástupu imperialismu dostává takto poněkud jiný ráz: vedle hospodářských bojů stále větší úlohu hrají politická bojová vystoupení proti kartelářům a proti rakouskému státu a současně boj za demokratická práva, především za všeobecné volební právo, dosahuje nového stupně.

Vnitřní vývoj v Rakousko-Uhersku v letech 1890—1914 stál ve znamení přiostření všech společenských rozporů, vyvolaných kapitalistickým vývojem. Došlo k velkému přiostření třídního boje mezi buržoasií a proletariátem; zostřily se také třídní rozpory na venkově mezi zemědělským proletariátem a drobným rolnictvem na jedné straně, velkostatkáři a agrární buržoasií na straně druhé. Zostřil se národnostní boj mezi vládnoucí rakouskou buržoasií a buržoasií potlačených národů, zejména českou buržoasií. Současně s tím se vyvíjelo národně osvobozenecké hnutí pracujících mas potlačených národů. Zostřily se i rozpory uvnitř vládnoucích tříd, mezi velkostatkáři, usilujícími o zvýšení pozemkové renty cestou vysokých agrárních cel na jedné straně a průmyslovou buržoasií na straně druhé. Projevem těchto hlubokých rozporů byla hluboká krise vládní soustavy Rakousko-Uherska: našla výraz v krisi hospodářského a státoprávního poměru mezi Rakouskem a Uherskem, ve vleklé krisi rakouského parlamentarismu, rozvráceného národnostním bojem, v slabosti mezinárodního postavení rakouského imperialismu.

3. Mezinárodní postavení rakouského imperialismu

Hluboké vnitřní rozpory Rakousko-Uherska přispěly v nemalé míře k tomu, že rakouský monopolní kapitál se stále více orientoval na výbojnou a expansivní imperialistickou zahraniční politiku, na přípravu světové války. V imperialistické výbojné politice viděly vládnoucí třídy jednak cestu k zajištění maximálních zisků, ale současně i cestu k překonání hlubokých rozporů a krise celé své vládní a mocenské soustavy. Avšak v boji o nové rozdělení světa, do kterého vstoupil rakouský imperialismus jako slabší partner imperialistického Německa, se ještě více projevila jeho vnitřní slabost a prohnilost.

Mezinárodní postavení imperialistického Rakouska bylo velmi slabé.

Stačí uvést jenom jeden ukazatel. Světová výroba surového železa byla celkem 65,6 mil. tun v roce 1910. V Rakousku se vyrábělo jen 2 mil. tun, v Německu 14,8 mil. tun, v USA 27,3 mil. tun atd. Rovněž úroveň výroby jiných rozhodujících průmyslových odvětví v Rakousku byla podstatně nižší než v ostatních velkých kapitalistických státech. Hospodářská slabost Rakouska se projevila i v ostatních hospodářských ukazatelích, ať jde o emisi cenných papírů anebo o hektarové výnosy zemědělství. Ve všech základních hospodářských ukazatelích bylo Rakousko daleko za ostatními imperialistickými velmocemi. Tento stav samozřejmě vedl k neustálému zvyšování závislosti Rakousko-Uherska na zahraničním imperialismu, zejména německém. Zvýšení této závislosti se projevuje v tom, že do Rakousko-Uherska nastává velký příliv cizího, zejména německého kapitálu.

Německý kapitál byl silně angažován ve všech velkých vídeňských bankách, některé z nich se staly přímo odbočkami německých velkobank. Tak na příklad jedna z největších vídeňských bank — Vídeňský bankovní spolek — byla součástí koncernu Německé banky v Berlíně. Význačnou úlohu při pronikání německého kapitálu hrála i Dolnorakouská eskomptní společnost. Stala se největším konkurentem Rothschildovy bankovní skupiny, která se musela dělit o hospodářskou moc s bankami, které byly přímo vedeny z Berlína. Německé velkobanky si na příklad vynutily postupně velkou účast v bankovním konsorciu, které obstarávalo rakouské státní půjčky. Značná část posic německého finančního kapitálu byla soustředěna v severních Čechách. Tak na příklad uhelné revíry Cheb a Most, sklářství a porcelán v severních Čechách, byly do značné míry v rukou německých kapitalistických skupin. To je také objasnění skutečnosti, proč byla v Čechách německá buržoasie mnohem šovinističtější než ve vlastním Rakousku, proč bylo v Čechách středisko všeněmeckého hnutí.

Závislost Rakousko-Uherska na německém finančním kapitálu se projevila zejména v rakouské zahraniční politice. Snahy německých imperialistů pronikat na východ cestou osy Berlín—Bagdad se prolínaly s vlastními imperialistickými snahami rakouského a uherského finančního kapitálu, nejvíce zainteresovaného na pronikání do balkánských zemí. Toto úsilí o pronikání do balkánských zemí se

stalo součástí mnohem širšího plánu německého imperialismu na dobytí světové nadvlády. Od počátku století rakouský a uherský finanční kapitál získával stále větší podíl na vývozu kapitálu do balkánských zemí. Již před první světovou imperialistickou válkou vedla tato expanse k velkým mezinárodním komplikacím. Nejvíce se zostřilo mezinárodní napětí po anexi Bosny a Hercegoviny v roce 1908. Již tehdy politika rakouského imperialismu vedla málem k vypuknutí světové imperialistické války; konflikt byl zažehnán jen na několik let a v roce 1914 se rakouská balkánská politika stala bezprostředním podnětem k vypuknutí první světové imperialistické války.

II.

HLAVNÍ OTÁZKY TŘÍDNÍHO BOJE A TAKTIKA ČESKÉ A RAKOUSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE

Třídní boj v českých zemích a v celém Rakousku probíhal v letech 1890—1914 v ostrých formách. Na rozdíl od carského Ruska byla činnost sociální demokracie a jiných dělnických organisací, nehledě na četné byrokratické zásahy, od počátku devadesátých let vcelku legální, od roku 1897 byla sociální demokracie zastoupena i v parlamentu a zavedením všeobecného volebního práva v roce 1906 se možnosti legální činnosti dělnických organisací ještě dále rozšířily. S tohoto hlediska lze v určitém smyslu mluvit o tomto období jako o období legálního, poměrně „klidného" vývoje dělnického hnutí. Avšak přes to, že dělnická třída si zajistila omezené legální možnosti, stál vývoj dělnického hnutí ve znamení velkého přiostření třídních protikladů.

Třídní boj dosáhl v letech 1890—1914 nebývalých rozměrů, do bojů byly zataženy milionové masy dělnické třídy. Rozvoj třídního boje znázorňuje oficiální stávková statistika. V roce 1892 zaznamenala 101 stávku se 14.000 zúčastněnými dělníky. Od roku 1892 však počet stávkujících neustále stoupá, ve vrcholných letech 1896 na 66.000 dělníků, v roce 1900 na 105.000 a po krátkodobém poklesu v době hospodářské krise v roce 1904 — 64.000, stoupá opět v roce 1905 na 100.000, v roce 1906 na 154.000, v roce 1907 na 177.000 dělníků. Do úřední statistiky nebyly započítány stávky politické. Je však známo, že od roku 1890 každoročně desetitisíce dělníků oslavovaly den mezinárodní solidarity prvého května pracovním klidem a v boji za všeobecné volební právo používala dělnická třída masových politických stávek v širokém měřítku.

Hospodářský boj za zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby se úzce proplétal s politickým bojem: nebylo ani jednoho velkého zápasu, v němž by nedošlo k ostrému střetnutí stávkujících s ozbrojenou státní mocí.

Stačí jenom uvést několik příkladů z devadesátých let. V dubnu 1890 byla stávka horníků na Ostravsku, kde se střílelo do horníků — 4 mrtví ve Vítkovicích. 20. května 1890 stávka v Nýřanech — 13 dělníků zastřelených, 30 těž-

ce raněných. Falknov (dnešní Sokolov) — 4. května 1894 hornická stávka — 3 mrtví, 9. května 1894 — 14 dělníků mrtvých, 20 těžce raněných při hornické stávce v Polské Ostravě. V květnu 1896 stávka textilních dělníků fy Lederer a Wolf ve Vesci u Liberce — 3 mrtví, atd., atd. To je nepřehledná řada velikých srážek mezi dělnickou třídou a rakouskou policií a soldateskou, řada, která jen ukazuje, jak ostře se třídní rozpory v této době vyhranily.

Cesta k socialistické revoluci v rakouských poměrech, kde buržoasní revoluce nebyla dokončena, vedla přes boj za demokratické reformy, jak na to poukázal B. Engels ve svých dopisech V. Adlerovi: „Při vašem primitivním konstitucionalismu mohou ještě dělníci dobývati posic, které by měla dobýti buržoasie, a mohou je dobýti legální cestou, tedy cestou, která je politicky školí. Také u nás je možno dobývati takových posic, ale dostaneme je teprve tehdy, když přijde náraz zvenčí, ze země, kde změť starých, feudálních, byrokratických a policejních forem se skoro moderními měšťáckými institucemi zanechala tak silnou převahu prvních, že situace vede k nemožným zauzlením... Máte tedy v tomto okamžiku velmi významné dějinné poslání. Máte býti avantgardou evropského proletariátu, zahájiti všeobecnou ofensivu, která se, doufejme, nezastaví až do vítězství na celé čáře.“[1]

Takové byly názory Engelse na otázky postupu sociální demokracie v Rakousku: poukázal na to, že pro Rakousko typické proplétání kapitalistických forem se silnými pozůstatky feudalismu vytvářelo obzvlášť příznivé podmínky třídního boje, a viděl v boji za demokratická práva, zejména za všeobecné volební právo, východisko boje za vítězství dělnické třídy „na celé čáře“. Podobně i později J. V. Stalin, srovnávající ve své práci „Marxismus a národnostní otázka“ ruské a rakouské poměry, zjistil, že v Rakousku měla sociální demokracie široké možnosti využití parlamentárních forem pro boj dělnické třídy a pracujícího lidu. S tohoto hlediska je nutno hodnotit postup české a rakouské sociální demokracie v boji za volební právo. Její chyba nespočívala v tom, že tento boj vedla: nýbrž v tom, že vedla boj často oportunistickými prostředky, že v něm nerozvinula plně bojovou sílu pracujícího lidu a že stále více propadala ilusi, jako by vybojování všeobecného volebního práva mohlo automaticky, bez dalších revolučních bojů

[1] Marx — Engels — Lenin — Stalin, *O Rakousku a české otázce*, čs. vyd. 1933, str. 246—247.

a diktatury proletariátu, zajistit přechod od kapitalismu k socialismu. Pro Engelse boj za volební právo znamenal jenom součást boje za demokratická práva a etapu v boji za plné vítězství dělnické třídy, kdežto pro valnou část předáků české a rakouské sociální demokracie stal se tento boj samoúčelem a dobytí všeobecného volebního práva hlavním cílem. Jejich další závažnou chybou bylo to, že boj za volební právo nedovedli spojit s bojem za ostatní demokratické požadavky, zejména za důsledné demokratické řešení národnostní otázky uznáním práva národů na sebeurčení, a ignorovali požadavky základní masy rolníků, tohoto nejbližšího přirozeného spojence dělnické třídy. To všechno však nemění nic na tom, že boj za všeobecné volební právo měl v rakouských poměrech velký politický význam.

Hlavním obsahem politického boje dělnické třídy v této době byl boj za demokratická práva. Tento boj byl hlavní osou všech zápasů dělnické třídy, neboť s ohledem na zaostalost rakouských poměrů bylo vybojování elementárních demokratických práv, k nimž patřilo i všeobecné právo volební, důležitým a nezbytným předpokladem dalšího rozvoje třídního hnutí dělnické třídy.

Sociální demokracie v Rakousku se stala velkou masovou silou proto, jelikož vedla boj za demokratická práva. Naproti tomu anarchistické hnutí, které se odvrátilo od tohoto boje, nedosáhlo vcelku žádného významu v dělnických masách, kromě místního vlivu, jako na př. na Mostecku, kde byly zvláštní podmínky. Ptáme-li se, proč sociální demokracie sílila a anarchistické hnutí vcelku nedosáhlo vážného politického významu, musíme to vysvětlit skutečností, že boj za demokratická práva byl otázkou, která hýbala širokými masami pracujícího lidu v Rakousko-Uhersku. Nebyl jen záležitostí dělnické třídy, nýbrž záležitostí i širokých maloměšťáckých vrstev, zbavených demokratických politických práv. Proto se boj za volební právo stal podkladem masové síly sociální demokracie, která nejen získala dělnickou třídu, nýbrž ovlivnila i část maloměšťáckých vrstev.

S tím souvisí i odpověď na otázku, proč sociální demokracie, přes silně reformistické a oportunistické tendence ve svých špičkách, do roku 1905 ještě hrála navenek vcelku úlohu vedoucího činitele tohoto demokratického hnutí dělnické třídy a lidových mas. V zaostalých rakouských poměrech byly nejen základní masy dělnické třídy, nýbrž

i dělnická aristokracie a maloměšťáctvo zbaveny základních politických práv.

Reformistické živly, které již před rokem 1905 pronikly na čelná místa v řadách sociální demokracie, vyjadřovaly více méně ideologii a politické snahy těchto vrstev. Oportunisté se proto v této době nelišili od revolučních živlů v sociální demokracii v otázce nejbližších bezprostředních úkolů, nýbrž spíše v otázce použití revolučních prostředků k prosazování demokratických požadavků. Úsilí reformistů se soustředilo k tomu, omezovat boj za demokratická práva tak, aby nepřerostl v revoluční hnutí proti celé soustavě rakouského absolutismu. Lenin v roce 1907 ve svých článcích o štuttgartském kongresu II. internacionály se plně ztotožňoval se stanoviskem Kláry Zetkinové, která vytýkala vedení rakouské sociální demokracie, že nekladlo v letech 1905—1906 požadavek volebního práva také pro ženy.

Podobných příkladů omezování boje za demokratická práva bylo samozřejmě více. Skoro na každém sjezdu české a rakouské sociální demokracie vystoupili delegáti místních organisací, obviňující vedení strany z pasivity při organisování masového hnutí. Avšak přes tuto pasivitu a úsilí o omezování a oslabování masového hnutí se předáci sociální demokracie aspoň navenek ještě tvářili revolučně a vystupovali jako horliví zastánci boje za demokratická práva lidu. Tato okolnost, že vedoucí činitelé sociální demokracie sice brzdili, ale otevřeně se nezřekli třídního boje, samozřejmě ztěžovala orientaci revolučních kádrů sociální demokracie; tím více, že jejich ideologická výzbroj byla nedostatečná, nemohli ještě s plnou jasností rozpoznat zrádcovskou povahu oportunistických živlů.

Teprve od okamžiku, kdy všeobecné volební právo je v podstatě vybojováno, t. j. od listopadu 1905, a zejména potom, kdy jsou provedeny první volby na základě všeobecného volebního práva, t. j. od roku 1907, se oportunistický charakter špiček sociální demokracie projevuje s plnou jasností. Proto také od roku 1907 probíhá v řadách sociální demokracie ve větších rozměrech diferenciace mezi oportunistickými a revolučními živly, proto zesilují v jejích řadách opoziční proudy.

Problémy a zvláštní rysy dělnického hnutí v Rakousku nelze pochopit, aniž si všimneme národnostní otázky a národnostních bojů. Vždyť národnostní otázka se stala v Rakousko-Uhersku podle Stalinova výroku „otázkou existen-

ce“, „osou politického života“. Obzvlášť vážná byla národnostní otázka pro dělnické hnutí v českých zemích, neboť české země od počátku devadesátých let se staly jedním z hlavních středisek národnostních bojů, otřásajících mocnářstvím do samých základů.

Klíčem k pochopení národnostní otázky v Rakousku a v českých zemích byl nerovnoměrný vývoj kapitalismu v Rakousko-Uhersku. Jestliže předtím byla silně vyvinuta jen rakouská buržoasie, nastává v devadesátých letech, zejména v souvislosti s rychlým průmyslovým vývojem českých zemí, obrat. S jedné strany dochází k zesílení posic německého finančního kapitálu v Rakousku: buržoasie Německa, která nastoupila cestu imperialistického vývoje, zasahuje stále více do vnitřních poměrů Rakouska a posiluje snahy nejsilnější rakouské buržoasie a maďarské šlechty o plné ovládnutí mocnářství, neboť rakouská buržoasie a maďarská šlechta jsou v Rakousku hlavní oporou německých imperialistických snah, nadvláda rakouské buržoasie je pro německý imperialismus nejdůležitější zárukou spojenecké věrnosti mocnářství v boji o světovou nadvládu. S druhé strany však kapitalistický vývoj vede k rychlému posílení české a maďarské buržoasie, těchto hlavních dvou soupeřů vedoucí rakouské buržoasie. Ani česká, ani maďarská buržoasie v Uhersku neusilovala v dané historické situaci, jak na to poukázal Lenin, o oddělení od Rakouska, jejich úsilí směřovalo k zajištění největšího podílu na kapitalistických ziscích, vyždímaných z pracujícího lidu všech národů a národností. K prosazení těchto svých kořistnických cílů česká buržoasie rozvíjela nacionalistickými hesly národnostní hnutí širokých maloměšťáckých vrstev, které zasáhlo i do řad dělnické třídy.

Vážnou úlohu při zostření národnostních bojů hrála i politika vládnoucí třídy velkostatkářů, která byla bezprostřední oporou habsburského mocnářství. Přes rychlé pokroky kapitalismu buržoasie nebyla v Rakousku přímo vládnoucí třídou: vládla jen nepřímo svou hospodářskou mocí, jak to zjistil Engels již v devadesátých letech, a byla nucena dělit se o hospodářské a politické posice s velkostatkářskou aristokracií, která udržela rozhodující posice ve státním aparátu a v armádě. Vedle národnostně rozdělené buržoasie hrálo proto v politickém životě Rakouska význačnou úlohu seskupení, které bylo bezprostřední oporou dynastie; bylo to seskupení, označované v soudobé literatuře jako „feudálně klerikální reakce“. K tomuto táboru

patřila zdrcující většina šlechtických velkostatkářů bez ohledu na národnost, katolická církev a s ní spojené klerikální strany, armádní kruhy a vysoká byrokracie. Tento tábor byl hlavní politickou oporou všech rakouských vlád. K udržení své nadvlády využívala velkostatkářská reakce národnostních rozporů v táboře buržoasie tím, že střídavě přistupovala na koncese vládnoucím třídám té či oné národnosti. Pevnou oporou rakouských vlád byla zpravidla polská šlechta, jejíž vykořisťovatelské zájmy byly uspokojeny tím, že se jí přenechala Halič jako neomezená doména nadvlády. Avšak i strany české buržoasie, staročeši stejně jako později mladočeši, byly za bezvýznamné národnostní koncese občas získány jako spojenci vládnoucích statkářských kruhů, bránících své mocenské posice proti nárokům rakouské buržoasie. Poměrně nejstabilnější rakouská vláda, vláda Taaffeho, která vydržela celých 14 let, od roku 1879 do roku 1893, se opírala o podporu staročeské strany. Padla, když staročeši na počátku devadesátých let museli své vedoucí místo v českém národnostním hnutí postoupit mladočechům.

Po pádu Taaffeho vlády nastal hluboký otřes celého vládního systému a parlamentarismu. Skoro každoročně se střídala vláda. Vlády, které přistoupily na koncese rakouské buržoasii, narazily na odpor české buržoasie a buržoasie jiných potlačených národů, vlády, které přistoupily na koncese české buržoasii, byly smeteny rakousko-německými nacionalisty, opřenými o podporu imperialistického Německa. Rakouský parlament se přeměnil v arénu hlučných obstrukcí a pěstních zápasů. Na jeho ochromení reagovaly střídající se vlády stále více používáním pověstného § 14 rakouské ústavy, opravňujícího vládu v případech nutnosti k vydání zákonů bez schválení parlamentem.

Národnostní boj v Rakousku nebyl ovšem pouhým mocenským zápasem uvnitř vládnoucích tříd. Pro široké masy lidu byl národnostní útisk formou sociálního útisku, boj za sociální svobodu byl pro ně nerozlučně spojen s bojem za národní osvobození. Zostření národnostního útisku v době přechodu k imperialismu vedlo k tomu, že do národnostních bojů byly zataženy široké masy maloměšťáctva potlačených národů, hledající cestu k spravedlivému, demokratickému řešení národnostní otázky a usilující o národnostní osvobození. Nálady a názory těchto mas, zproletarisovaných rychlým tempem kapitalistického vývoje, se dostaly často do rozporu s názory a politickým postupem bur-

žoasních špiček národnostního hnutí. Na rozdíl od české buržoasie, usilující o mocenské posice v Rakousku a orientované na udržení mocnářství, usilovaly demokratické vrstvy maloměšťáctva o národní samostatnost a odstranění národnostního útisku, v jejich řadách se šířily demokratické, antidynastické a republikánské názory. Kdežto mladočeská strana na počátku devadesátých let viděla velký úspěch své politiky v tom, že císař na nějakých mincích byl označen též jako „král Čech", šířila značná část mládeže, organisované v t. zv. „pokrokářském" hnutí, republikánská hesla. Radikální a revoluční nálady se šířily zejména mezi rolnictvem potlačených národů. Již v devadesátých letech získala sociální demokracie, přestože si neujasnila význam spojenectví dělnické třídy s rolnictvem, velký vliv mezi zbídačenými ukrajinskými rolníky ve východní Haliči a slovinskými rolníky v jižních oblastech Rakouska. Pronikání socialismu na český venkov živě líčí ke konci minulého století vynikající díla naší literatury: některé povídky Antala Staška a především významný realistický román Terezy Novákové „Jiří Šmatlán". Byly příznivé podmínky pro to, aby sociální demokracie revolučním postupem v národnostní otázce získala široké vrstvy pracujícího lidu potlačených národů, a zejména rolnictvo, jako spojence dělnické třídy. To bylo ovšem možné jenom tehdy, kdyby se byla sociální demokracie propracovala k jasnému marxistickému rozboru situace, kdyby byla hluboce pochopila vývojové perspektivy rakousko-uherského imperialismu a z nich vyvozovala revoluční závěry.

Přiostření národnostních rozporů již v osmdesátých a devadesátých letech ukázalo, že vývoj národnostních rozporů v Rakousko-Uhersku směřoval k rozbití tohoto mnohonárodního státního útvaru, který byl v podstatě pozůstatkem feudalismu. Při základní tendenci vývoje, která vedla k rozbití Rakousko-Uherska, byli zde ovšem činitelé, kteří přes velké zostření národnostních bojů umožnili, že se Rakousko-Uhersko dočasně udrželo; především skutečnost zdůrazněná Leninem, že české a maďarské vykořisťovatelské třídy v dané historické situaci nebyly zainteresovány na přímém rozbití Rakousko-Uherska, nýbrž naopak snažily se uplatňovat své třídní zájmy v rámci Rakousko-Uherska. Avšak činitelé, působící k udržení Rakousko-Uherska, byli jen přechodného rázu, základní tendence vývoje směřovala k rozbití tohoto žaláře národů. Tuto základní tendenci jasně vystihl v osmdesátých letech B. En-

gels, který při rozboru rakouské situace přímo prorocky předpovídal to, co se stalo o několik desetiletí později. V osmdesátých letech byly mezi sociálními demokraty rozšířeny názory o tom, že Rakousko tvoří určitou hráz proti carskému Rusku. Na tyto názory reagoval Engels v dopise Bernsteinovi takto: „Nemám naprosto žádné příčiny, abych se rozčiloval nad centrifugálním hnutím proti Rakousku. ‚Hráz proti Rusku' — je zbytečná od toho okamžiku, kdy vypukne v Rusku revoluce, to znamená, kdy se sejde nějaké shromáždění representantů... Rakousko *bylo* od r. 1815 až do r. 1859 skutečně hrází proti Rusku, jak by nebyla zbabělá a hloupá jeho politika. Nyní, v předvečer revoluce v Rusku, dáti mu ještě jednou příležitost vystupovati jako ‚hráz', znamenalo by dáti Rakousku novou lhůtu života, nové historické oprávnění jeho existence, odsunouti rozpad, před nímž určitě stojí... Pravíte, že Velké Srbsko jest právě tak dobrou hrází proti Rusku, jako Rakousko. Řekl jsem už, že na tuto celou theorii ‚hráze' nic nedám, jakmile v Rusku dostane revoluční hnutí moc. Právě tak hledím s uspokojením vstříc rozpadu Rakouska."[2]

Základní myšlenka Engelsova zde je: Zánik Rakouska je nevyhnutelný. Rozhodující úlohu v jeho rozpadnutí bude hrát vítězství revoluce v Rusku. Engels tedy v podstatě předpověděl to, co se v letech 1917—1918 skutečně stalo.

Z tohoto rozboru rakouské situace učinil Engels závěr, že je povinností sociální demokracie v Rakousku podporovat národnostní hnutí potlačených národů. Vystupujíc pro mezinárodní solidaritu rakouského a českého dělnictva, Engels v posledních letech svého života hodnotil boj za národní samostatnost českého národa za spravedlivý a pokrokový. V záznamu o Engelsově rozmluvě s představitelem české sociální demokracie na kongresu II. internacionály v Curychu v roce 1893 v plzeňském časopise „Posel lidu" jsou uvedena jeho slova: „Historie vašeho národa má velmi mnoho úkazů sociálních i demokratických pro vývoj našeho hnutí. Ti, kteří se u vás samovlády domáhají, jsou v právu, jest to přirozené a my to musíme schvalovati. Škoda, že taktéž pro přirozené hnutí sociální ukazují málo jen rozhledu. My máme pevnou víru ve vítězství naše a tím i všechna poroba národů přestane."[3]

[2] Marx — Engels — Lenin — Stalin, *O Rakousku a české otázce*, čes. vyd. 1933, str. 219 a 221.

[3] Tamtéž, str. 232.

A v dopise V. Adlerovi z 30. září 1892 pravil:

„Spolupráce s Čechy je také politicky nezbytností... A poněvadž ti lidé skutečně, pokud se týče nacionální autonomie *na českém území* mohou od nás dostati vše, co si přejí a co potřebují, není to také nebezpečné.“[4]

Význam těchto Engelsových rad předáci rakouské sociální demokracie ovšem nikdy nepochopili. Myšlenka, že sociální demokracie vládnoucího národa by měla podporovat spravedlivé národnostní požadavky potlačených národů, zůstala rakouské sociální demokracii naprosto cizí, národnostní požadavky potlačených národů hodnotila jako „nacionalismus“ a překážku třídního boje. Tento postoj sociální demokracie vládnoucího národa ovšem ulehčil pronikání nacionalistických a oportunistických proudů do dělnického hnutí potlačených národů. Čeští sociální demokraté, kteří viděli, jak sociální demokracie vládnoucího národa národnostní požadavky českého lidu ignoruje, začali se považovat za zastánce specifických národnostních požadavků i uvnitř sociální demokracie a klonili se stále více k buržoasnímu chápání národnostního boje. Tento vývoj byl podporován tím, že na čelná místa v české sociální demokracii pronikaly od devadesátých let stále více intelektuálské živly typu Soukupa, Modráčka a jiných, odchovanci maloměšťáckého nacionalistického „pokrokového“ hnutí. Vývoj, který takto probíhal v řadách sociální demokracie, charakterisoval význačný představitel nacionalistického směru v české sociální demokracii F. Modráček ve svém spise „Otázka národní v sociální demokracii Rakouska“ takto:

„Sociální demokracie přibližuje se programovým hledíškům a národně politickému nazírání vedoucích stran domácích. Nemá v úmyslu zvraceti národní programy, nýbrž spíše je zdemokratisovati a zmodernisovati. Kardinální rozpor mezi českou a německou sociální demokracií v podstatě je týž jako mezi nacionálními stranami obou národů.“ (Str. 22.)

Jediný z předních pracovníků české sociální demokracie, který si ujasnil nebezpečí vyvěrající z tohoto stavu a usiloval proto o internacionalistický postoj v národnostní otázce, B. Šmeral, napsal v roce 1909 v článku „Národnostní otázka v sociální demokracii až do sjezdu hainfeldského“:

„Že uvnitř našeho hnutí v Rakousku není národnostní

[4] Marx — Engels — Lenin — Stalin, *O Rakousku a české otázce*, čes. vyd. 1933, str. 239 a 240.

problém ještě rozřešen, jest po mém názoru výsledek téže metody, kterou na poli politickém jest revisionismus, nebo abych užil raději méně prononsovaného slova, oportunismus. Výsledek metody, kterou sice přeháněním bylo by prohlašovat za porušení zásad, která ale jistě jest *přeceňováním taktických ohledů*. Jako tato metoda v politickém ohledu považuje za nejsprávnější jednání, jež přinášejí *bezprostřední* praktické úspěchy dělnictvu, tak na poli otázky národnostní rozhoduje se pro postup, jenž vyvolává co možná nejmenší vzrušení nacionálních nepřátel, který co možno nejméně ztěžuje okamžitou agitaci a politickou ‚situaci'."[5]

Před důsledky tohoto postupu varoval B. Šmeral slovy: „Být nositelkou národnostní dohody jest pro nejbližší dobu nejvyšším dějinným úkolem sociální demokracie v Rakousku. Kdyby naše pokolení nemělo mít k tomu dosti vůle a způsobilosti, kdybychom nedovedli ani mezi sebou o podrobnostech národnostního problému se dohodnout, pak přes všechny praktické úspěchy, jichž politika strany dobývá, nelze si představit větší pohromy. Neboť neshoda ta pro budoucnost nutně znamenala by úplnou národnostní roztržku sociální demokracie, roztržku, která by nepřestala jenom na vzájemném odcizení, nýbrž, která by namnoze přivodila i bratrovražedné boje mezi dělnictvem jednotlivých národností, která na dlouhou dobu ještě více vehnala by je do nacionálního zajetí, z něhož jen po nejtrpčích zkušenostech, po těžkých škodách, po dlouhé době podařilo by se mu zase se osvobodit. Jaké zdržení by to bylo na cestě ke konečným našim cílům!"[6]

Ovšem ani B. Šmeral, který vcelku jasně vystihl nebezpečí vyvěrající z oportunismu a usiloval o internacionalistický postoj, nedovedl dát jasnou odpověď na tuto otázku.

Nezávisle na Engelsovi, jehož taktické rady rakouské sociální demokracii byly teprve mnohem později uveřejněny, propracovali před první světovou válkou jedině bolševici s marxistického hlediska národnostní otázku v Rakousku. Lenin a Stalin, kteří ostře odsuzovali nacionalismus a separatismus v řadách české a rakouské sociální demokracie, dokázali, že i v Rakousku je nutno počítat s revolučním vývojem, který povede k zásadním změnám, a že tudíž i v Rakousku jedinou správnou cestou k řešení národnostní otázky je boj za právo národů na sebeurčení,

[5] *Akademie* XIII. ročník 1909, str. 145.
[6] Tamtéž.

bez ohledu na hranice Rakousko-Uherska. Neschopnost české a rakouské sociální demokracie ujasnit si tato řešení souvisela úzce s pronikáním oportunismu do jejích řad. Oportunismus, který vedl k rozkladu a národnostnímu rozkolu dělnického hnutí, znamenal ztrátu revoluční perspektivy. Rakouská a česká sociální demokracie, která se stále více soustřeďovala na parlamentární postup a „positivní" práci v rámci existujících poměrů, která si neuvědomila nutnost diktatury proletariátu jako jediné cesty k vítězství dělnické třídy, nemohla ani na národnostní otázku, nejpalčivější politickou otázku v rakouských poměrech, dát revoluční odpověď. Proto se splnila předpověď B. Šmerala, že české dělnické hnutí najde správnou cestu jen přes těžkou pohromu a porážku, nebudou-li v řadách sociální demokracie překonány oportunistické tendence.

III.

REVOLUČNÍ ROZMACH DĚLNICKÉHO HNUTÍ V LETECH 1889—1905

Období let 1889—1914 rozdělujeme na dva větší časové úseky. První období od roku 1889 do let 1905—1906 je obdobím obrovského rozmachu dělnického hnutí, který vyvrcholuje velkými revolučními událostmi v listopadu 1905, znamenajícími vyvrcholení celého období velkých třídních bojů v Rakousko-Uhersku. Od roku 1907 nastává změna ve vývoji dělnického hnutí po prvních volbách na základě všeobecného rovného volebního práva. I v tomto období od roku 1907—1914 nadále probíhá proces přiostřování třídního boje. Ale úloha vedoucí strany dělnického hnutí, sociální demokracie, se mění. Lze říci, že oportunistické tendence v řadách sociální demokracie se již jasně uplatňují přibližně od roku 1897 směrem k oslabení revolučního rozmachu dělnického hnutí.

Od roku 1907 nabývají takové síly, že přiostřování třídních bojů již fakticky probíhá mimo, a dokonce proti vůli oportunistických předáků sociální demokracie. Oportunistické špičky sociální demokracie plně přecházejí k legální parlamentní práci a v dělnických bojích se projevuje již více nebo méně otevřeně jejich přímá sabotáž.

1. Usnesení hainfeldského sjezdu

Východiskem vývoje dělnického hnutí v letech 1889 až 1905 se staly revoluční události, které se odehrávaly ke konci osmdesátých let. Rakouské reakci se podařilo na počátku osmdesátých let zatlačit dělnické hnutí, podlomit jeho sílu. V dělnickém hnutí se vyvíjel ostrý frakční boj, nastal rozkol sociální demokracie na „umírněné“ a „radikály“. Vzestup dělnického hnutí ke konci osmdesátých let vedl k jeho opětnému sjednocení. Došlo napřed k sjednocení českého dělnického hnutí na brněnském sjezdu Československé sociální demokracie v roce 1887 a o rok později na přelomu let 1888 a 1889 k obnovení jednoty sociální demokracie v celém Rakousku na hainfeldském sjezdu. Hainfeldský sjezd, který skončil obnovením jednot-

né mezinárodní sociální demokracie v Rakousku, stál ve znamení velkého vzestupu revolučního hnutí. Tato skutečnost také ovlivnila charakter jeho usnesení. Přes vážné nedostatky usnesení a zejména programu sociální demokracie, který byl na něm přijat, se v usneseních hainfeldského sjezdu v podstatě odrážejí snahy vyspělých, revolučně uvědomělých částí dělnické třídy. Hainfeldský program byl mezi programy sociálně demokratických stran II. internacionály jedním z poměrně nejlepších programů, který v mnohých zásadních otázkách skutečně vyjádřil základní snahy a cíle dělnické třídy. Hainfeldský program zdůraznil stanovisko, že boj dělnické třídy není namířen pouze proti jednotlivým zjevům a institucím, nýbrž proti kapitalistickému systému jako celku. Hainfeldský program vycházel ze správného rozboru kapitalistického vývoje, že za kapitalismu dochází k zbídačování dělnické třídy a v důsledku toho k zostření třídního boje. Hainfeldský program zároveň odmítl názory, vykládající vývoj dělnického hnutí jako živelný proces, a zdůraznil úkol sociální demokracie vnášet do řad dělnické třídy socialistické uvědomění: „Proletariát politicky organisovat, naplňovat ho vědomím o jeho postavení a úkolech, učinit a udržet ho duševně a fysicky bojeschopným: toť vlastní program sociálně demokratické strany dělnické v Rakousku."

Významnou skutečností, která ukazuje vcelku kladný význam hainfeldských usnesení, byl i postoj k otázce parlamentarismu. Program sice zdůraznil nutnost boje za demokratická práva, zejména za všeobecné volební právo, ale přitom současně poukázal na to, že parlamentarismus je pouze „formou moderního třídního panství". Takto hainfeldský program, ukazující nutnost boje za demokratická práva v rakouských poměrech, současně varoval i před ilusemi, které by mohly v tomto boji vzniknout.

I když usnesení hainfeldského sjezdu dávala vcelku širokou základnu pro rozvoj dělnického hnutí, je nutno poukázat na to, že obsahovala též prvky, které ulehčily pronikání oportunistických tendencí do řad sociální demokracie.

Vedle formulací, zdůrazňujících nesmiřitelnost třídního rozporu mezi buržoasií a proletariátem, obsahovaly resoluce hainfeldského sjezdu také formulace, které se daly vykládat ve smyslu názorů o zmírnění třídních rozporů.

Skutečností, která nejvíce charakterisovala slabiny hainfeldského programu, bylo to, že se nezmínil o diktatuře

proletariátu ani ve formulaci, která i s hlediska legality v rakouských poměrech byla možná, že nemluvil o nutnosti „dobytí politické moci“. Slabiny toho druhu vyvěraly ovšem z valné části z nízké ideologické úrovně dělnického hnutí v Rakousku, v němž se nevyvíjelo pevné marxistické jádro. Nikdy v rakouském dělnickém hnutí nebyl překonán sklon k úzkému prakticismu. Dokonce i referent o návrhu programu na hainfeldském sjezdu Pokorný z Vídně za souhlasu delegátů vyjádřil svůj přezíravý poměr k theorii slovy: „Chceme-li opravdu poctivě a s důvěrou postupovat, pak nesmí nás másti nějaké theoretické ideje, nýbrž musíme jednoduše všech prostředků užíti, které účelné jsou *(správně!)* a které ať toho nebo onoho způsobu způsobilé jsou nás nějak o krok kupředu přivésti *(výborně)*, musíme konečně podržeti na zřeteli stanovisko praktické *(správně)*.“[7] Za těchto okolností nemohlo ani na hainfeldském sjezdu dojít k vyjasnění závažných zásadních otázek: nebyla vyjasněna zásadně otázka boje za demokratická práva, bylo v národnostní otázce opuštěno heslo „sebeurčení národů“, které zdůraznil ještě brněnský sjezd české sociální demokracie v roce 1887, nebyla postavena otázka spojenců dělnické třídy, pracujícího rolnictva a pracujících vrstev potlačených národů.

Hainfeldská usnesení tedy nebyla úplně jednotná, vedle revolučních formulací se v nich někde projevily oportunistické výklady otázek třídního boje a nepochopení otázky spojenců dělnické třídy. Jedním z největších nedostatků hainfeldského programu bylo to, že v předvečer velkého přiostření národnostních bojů v Rakousko-Uhersku nedal uspokojivou odpověď na otázku, která se o několik let později stala skutečně životní otázkou celého politického života v Rakousko-Uhersku.

Tyto mezery hainfeldského programu v dalším vývoji ulehčily pronikání oportunistických tendencí do strany. Avšak přes tyto vážné nedostatky byly bezprostřední výsledky hainfeldského sjezdu, který obnovil mezinárodní jednotu dělnického hnutí v Rakousku, kladné. Na základě usnesení hainfeldského sjezdu se rakouské dělnické hnutí vyvíjelo dlouhou dobu po vzestupné linii, po linii přiostření třídního boje, po linii velikého svého rozmachu. Tento vzestup se projevil i v početném vzestupu dělnických organisací.

[7] Z protokolu hainfeldského sjezdu.

V sedmdesátých letech bylo v české sociální demokracii asi 600 členů. I v době hainfeldského sjezdu počet členů sociální demokracie byl jen několik málo tisíc osob v celém Rakousku. V roce 1905 vykazovala jen česká sociální demokracie podle oficiálních stranických údajů přibližně 100.000 členů. Třebaže toto číslo je poněkud přehnané, ukazuje přece jen velký vzrůst za tuto dobu.

Pokud jde o odbory, došlo teprve v roce 1892 k vytvoření ústředních svazů, které obchvátily celá odvětví v Rakousku. Počet těchto ústředních svazů od roku 1892 do roku 1906 se zvýšil z 10 na 49, počet místních skupin odborových z 251 na 4062, počet členů z 31.000 na 448.000.

Vývoj českého dělnického tisku v letech 1893—1902 ukazuje zpráva výkonného výboru Československé sociální demokracie V. sjezdu strany v roce 1902. Podle této zprávy měla strana v roce 1893 k disposici 13 časopisů s úhrnným ročním nákladem 1,707.200 výtisků, v roce 1902 již 36 časopisů (včetně odborových) s ročním nákladem 9,163.000 výtisků. Teprve v roce 1897 bylo jako první deník založeno „Právo lidu" v Praze a po něm přeměněny v deník „Dělnické listy" ve Vídni. Tato čísla názorně ukazují rozmach dělnického hnutí v devadesátých letech a na počátku 20. století.

Pro vývoj našeho dělnického hnutí mělo obrovský význam založení II. internacionály na pařížském kongresu v roce 1889, na němž české dělnické hnutí zastupoval Josef Hybeš. I když v dalším vývoji se většina stran II. internacionály odklonila od revolučního marxismu a přešla na posice oportunismu, znamenalo samo založení II. internacionály velké vítězství marxistických idejí v mezinárodním dělnickém hnutí. Dělnická třída v Rakousku, bojující za těžkých podmínek, si uvědomila, že není sama, že má oporu v dělnickém hnutí ostatních zemí. Proto usnesení pařížského sjezdu v roce 1889 o konání každoročních mezinárodních projevů dělnické třídy k prvnímu máji našlo v málo zemích takový ohlas jako v Rakousku.

Příprava prvního máje 1890 stala se počátkem velkého rozmachu dělnického hnutí v devadesátých letech. Nejširší kruhy dělnické třídy si uvědomily rozhodující význam tohoto bojovného dne mezinárodního proletariátu pro boj proti rakouskému absolutismu. Na prvním místě mezi dělnickými požadavky byly požadavky osmihodinové pra-

covní doby a všeobecného volebního práva. Tyto požadavky mobilisovaly nejširší kruhy pracujícího lidu. Buržoasie a státní aparát rakouských velkostatkářů dělaly všechno, co bylo v jejich silách, aby krutým terorem mařily konání májových projevů dělnické třídy a zachovávání pracovního klidu v závodech. Avšak jejich pokusy ztroskotaly. Již v předvečer prvního máje došlo k velkým masovým vystoupením dělnické třídy v českých zemích. V Praze došlo v předvečer prvního máje k významnému hnutí kovodělníků, na Jablonecku se vyvíjel boj sklářských dělníků. Obzvláště charakteristický byl průběh májových příprav v ostravské pánvi. Horníci šachty Emv, patřící k Wilczekovým dolům, zde sbírali peníze, které přinesli farářovi Bittnerovi s žádostí, aby v den prvního máje konal slavnostní mši za dělnické požadavky. Farář však členy dělnické deputace, která se na něho obrátila, denuncoval, takže byli zatčeni. Na zatčení svých důvěrníků reagovali ostravští dělníci masovou stávkou, do níž se zapojilo 30.000 dělníků. Vedle propuštění zatčených důvěrníků žádali dělníci stanovení minimální mzdy, odstranění akordů a zavedení osmihodinové pracovní doby. Ve Vítkovicích došlo k srážce stávkujících s vojskem, při níž byli ubiti čtyři dělníci a šest těžce zraněno.

Na rozhodnosti dělníků ztroskotaly pokusy podnikatelů a vlády potlačit májové projevy. Ve všech rozhodujících průmyslových střediscích byl 1. máj ve znamení pracovního klidu, prosazeného valnou částí dělnictva, a velkých pouličních projevů. V samé Praze se konala mohutná demonstrace 35.000 dělníků, jejíž nezapomenutelný dojem charakterisoval náš velký básník Neruda slovy, že to byl „snad nejpamátnější den lidských dějin vůbec". A B. Engels se ozval: „Ještě před třemi lety byl by se každý vysmál tomu, kdo by tvrdil, že 1. května 1890 stane se Vídeň a celé Rakousko pro všechny vzorem, jak je třeba slaviti proletářský třídní svátek."[8] I v dalších letech hrály májové oslavy významnou úlohu v boji dělnické třídy s buržoasií. Obzvlášť ostrý byl zápas o první máj v liberecké oblasti, kde textilní baroni nejednou se pokusili o výluku dělníků, oslavujících 1. máj pracovním klidem. V květnu 1896 došlo ve Vesci u Liberce ke srážce vyloučených dělníků s ozbrojenou státní mocí, která si vyžádala tři lidské životy.

[8] Marx-Engels-Lenin-Stalin, *O Rakousku a české otázce*, čes. vyd. 1933, str. 252.

Devadesátá léta stála ve znamení rozmachu hospodářských bojů, které byly úzce spojeny s politickým bojem dělnické třídy.

V čele stávkového hnutí šla taková důležitá kategorie dělnické třídy, jako byli horníci. Horníci v devadesátých letech nastoupili čtyřikrát do velikých zápasů. První zápas se vyvíjel v dubnu a květnu 1890 na Ostravsku a Nýřansku. Došlo k novým velkým hornickým stávkám v letech 1894 a 1896. Celé toto hnutí horníků vyvrcholilo potom v jedné z nejslavnějších stávek této doby, ve všeobecné hornické stávce roku 1900, které se zúčastnilo 65.000—70.000 horníků. Tato stávka propukla přes hlavy pravicových sociálně demokratických předáků, dokazujících, že prý pro ni nejsou podmínky.

Významnou stávkou textiláků byla brněnská textilni stávka v roce 1899, které se zúčastnilo přibližně 12.000 textilních dělníků. Po brněnské stávce, která byla vedena za desetihodinovou pracovní dobu, se stávky textilních dělníků vyvíjely i v ostatních oblastech Moravy i Čech. Značná část textilních dělníků těmito stávkami dosáhla zkrácení pracovní doby na 10, částečně 10½ hodiny. Ve všech těchto stávkách se projevilo těsné spojení hospodářského boje dělnické třídy s bojem politickým. Bylo málo větších stávek, kde by nedošlo k přímým srážkám s rakouským státním aparátem. Při každé větší stávce došlo k měření sil mezi dělnickou třídou a buržoasií. Velmi často dělníci ve stávkách kladli politické požadavky a hesla. Tak na př. v mnoha hospodářských stávkách byl předkládán zaměstnavatelům požadavek, aby byl uznán 1. květen jako den pracovního klidu v rámci pracovní smlouvy. Vedle požadavku uznání 1. května a vedle boje za všeobecné volební právo se nejvíce vyskytoval požadavek osmihodinové pracovní doby. Takto byl hospodářský a politický boj dělnické třídy v devadesátých letech úzce spojen a vzájemně se doplňoval. Hospodářské stávky ovlivňovaly rozmach politického hnutí, a opačně politické hnutí ulehčovalo také dělnické třídě rozvoj hospodářských bojů.

V devadesátých letech nastupuje dělnická třída politicky především do boje za všeobecné volební právo. Při hodnocení májových projevů v Rakousku Engels zdůraznil, že jejich síla byla těsně spojena s tím, že dělnická třída v Rakousku v té době neměla jiné možnosti uplatnit své politické snahy, neboť byla zbavena volebního práva, a proto

právě 1. máj byl pro ni dnem, kdy mohla projevovat svou sílu a uplatňovat všechny své základní politické požadavky. Boj dělnické třídy za volební právo se vyvíjel již v devadesátých letech s takovou silou, že se stal důležitým faktorem v rakouské politice. V roce 1893 se konaly první velké demonstrační projevy dělnictva za všeobecné volební právo, které nutily Taaffeho vládu k příslibu volební reformy. Vláda hraběte Taaffeho, která v osmdesátých letech surově potlačovala dělnické hnutí, byla reakční většinou v parlamentu svržena, když v roce 1893 předstoupila s návrhem volební reformy, který byl ústupkem požadavkům dělnické třídy.

Rozmach dělnického hnutí nutil i českou buržoasii silně manévrovat. Mladočeská strana, která v roce 1891 vystřídala staročeskou stranu ve vedení buržoasního národního hnutí, operovala na počátku devadesátých let i heslem všeobecného volebního práva. Byla to demagogie, která měla v řadách české dělnické třídy vyvolat dojem, jako by česká buržoasie její požadavky podporovala. Tento fakt však ukazuje, jak silně ovlivňoval boj dělnické třídy za demokratické požadavky celou politickou situaci v Rakousko-Uhersku.

Nátlak dělnické třídy byl tak velký, že i po pádu Taaffeho jedna z nejreakčnějších vlád, vláda hraběte Badeniho, byla nucena v roce 1896 znovu předložit návrh reformy volebního práva. Dělnická třída obdržela přijetím tohoto návrhu volební právo v rámci t. zv. páté kurie.

3. Zavedení V. kurie a postup sociální demokracie v národnostním boji roku 1897

K pochopení reakčního charakteru volební reformy prosazené Badenim jsou nutné některé údaje o rakouském parlamentu, nesoucím ještě četné rysy polofeudálního stavovského parlamentu. Volební právo měly do roku 1896 osoby platící nejméně 5 zlatých přímé daně. Volba probíhala podle kurií, a to: kurie velkostatkářů, kurie obchodních a živnostenských komor, městská kurie a kurie venkovských obcí. V roce 1891 byli poslanci podle kurií rozděleni takto:

UK OLOMOUC

Kurie	Počet voličů	Počet poslanců	Počet voličů na jednoho poslance
velkostatkářů	5.402	85	63
obchodní a živnost. komory	583	21	27
měst	338.500	118	1.868
venkovských obcí	1,387.572	129	10.756

K těmto čtyřem kuriím přibyla na základě volební reformy z roku 1896 pátá, t. zv. „všeobecná“ kurie, v níž měli volební právo všichni občané mužského pohlaví přes 25 let bez ohledu na placení přímých daní. Příslušníci majetných vrstev, kteří měli volební právo v jedné ze čtyř dřívějších kurií, obdrželi takto další hlas. Počet všech oprávněných voličů v páté kurii, která měla volit 72 poslanců, byl 5¼ milionu, na 75.000 voličů připadal tedy jeden poslanec. Tato fakta s dostatečnou jasností znázorňují povahu Badeniho volební reformy, vydané jako domnělý ústupek dělnické třídě. Přes reakční povahu volební reformy je však nutno říci, že měla s hlediska dělnické třídy určitý kladný význam. Umožnila jí lépe rozvinout legální politický boj a využít i polostavovského rakouského kuriového parlamentu jako tribuny pro revoluční agitaci v masách.

Zavedení V. kurie v roce 1896 vedlo k tomu, že v roce 1897 se sociální demokracie po prvé zúčastnila parlamentních voleb. Ukázalo se, že za sociální demokracií stála základní masa dělnické třídy, zejména v českých zemích. Vcelku získala sociální demokracie v těchto prvních volbách v V. kurii 14 mandátů, z toho 5 česká sociální demokracie, 2 polská sociální demokracie, rakouská sociální demokracie získala 7 mandátů, z toho 6 v českých zemích. Většina sociálně demokratických mandátů — 11 ze 14 — byla vybojována v českých zemích. Za sociální demokracií stála dělnická třída v důležitých průmyslových střediscích, jako Kladno, Liberec, Brno, Moravská Ostrava, Plzeň.

V Praze, kde nátlak české buržoasie a nacionalistické štvanice proti sociální demokracii byly nejostřejší, získal

kandidát sociální demokracie značný počet hlasů. Mezi volenými sociálně demokratickými poslanci byli význační pracovníci dělnického hnutí, J. Hybeš, P. Cingr, A. Berner.

Rok 1897, kdy se po prvé volilo v Rakousku do V. kurie, znamenal ve vnitřním vývoji Rakouska určitý přelom. Tento přelom byl vyvolán především přiostřováním národnostních bojů.

Do roku 1893 existovala poměrně stabilní vláda hraběte Taaffeho, která se opírala o staročechy. Tato vláda se rozbila z valné části proto, že staročeská strana byla poražena a vystřídána mladočeskou stranou, která převzala vedení české buržoasní politiky. Taaffeho vláda, která se udržela 14 let, zhroutila se tedy proto, že došlo k zostření národnostních bojů.

Pád Taaffeho vlády, která ze všech rakouských vlád vytrvala nejdéle, byl znamením k rozpoutání národnostních bojů; nejostřejší formy přijal zejména boj mezi rakouskou a českou buržoasií. Rozhodující vládní posice zůstaly nadále v rukou velké šlechty a vysoké byrokracie, avšak k zajištění parlamentní většiny byly vládnoucí kruhy nuceny najít oporu v buržoasních stranách. Pokoušely se proto střídavě získat pro vládní spolupráci německé nebo české buržoasní strany. Avšak všechny pokusy o vytvoření jen poněkud stabilní vládní většiny ztroskotaly.

Teprve ke konci devadesátých let nutil nátlak německých imperialistů rakouské feudální kruhy vzdát se dočasně pokusů o přitažení českých buržoasních stran do vládní většiny. Tím se však krise rakouské vládní soustavy jen přiostřila.

Přes ostrost národnostních bojů česká nacionalistická buržoasie, představovaná především mladočeskou stranou, neorientovala se na rozbití Rakousko-Uherska. Vedoucí kruhy mladočeské strany, která předtím porazila staročechy nacionalistickou demagogií, Grégrové a Kramářové, se velmi rychle i navenek rozešly s radikálními tendencemi t. zv. „pokrokového“ hnutí, jehož přívrženci částečně zaujali protirakouský postoj. Celým svým postupem dali najevo, že za určitých okolností by mohli být za cenu bezvýznamných národnostních ústupků získáni pro spolupráci i s reakční polofeudální většinou. Taková dohoda byla aspoň dočasně možná proto, že v otázkách agrárních cel, vyrovnání s Uherskem atd. byly mezi stanoviskem velkostatkářů a rakouskou buržoasií značné rozpory a část feudálních kruhů proto hledala oporu v české buržoasii.

Tato možnost dohody se stala reálnou, když v roce 1895 byla vytvořena vláda hraběte Badeniho, představitele reakční polské šlechty v Haliči. Vláda Badeniho byla stejně jako všechny ostatní rakouské vlády představitelem brutálního režimu národnostního útisku. Její brutalita se projevila zejména ve volbách 1897, kdy v Haliči byl proti lidovému hnutí polských a ukrajinských rolnických mas rozpoután zuřivý teror, desítky lidí ubity a těžce zraněny, stovky uvrženy do žaláře, desetitisíce voličů zbaveny volebního práva. Jelikož však Badeni v otázce vyrovnání s Uherskem a jiných otázkách potřeboval politickou oporu, zahájil před volbami v roce 1897 jednání s mladočeskou stranou. A mladočeská strana, zrazující národní zájmy českého lidu, přistoupila na dohodu s Badenim bezprostředně před volbami 1897 za slib, že vláda vydá jazyková nařízení, kterými v Čechách a na Moravě měla být zavedena dvojjazyčnost úřadů přes odpor německé buržoasie.

Dohoda české buržoasie s reakční vládou Badeniho vytvořila pro sociálně demokratické dělnické hnutí složitou situaci.

Nelze pochybovat o tom, že sociální demokracie jednala správně, když od prvního okamžiku po volbách v roce 1897, kdy po prvé vstoupila na půdu parlamentu, zahájila ostrý boj proti reakční vládní většině, k níž patřila i česká buržoasie. Úloha režimu Badeniho s hlediska dělnické třídy byla dostatečně charakterisována jeho volební reformou a brutálním terorem v době voleb. A přímou provokací proti dělnickému hnutí bylo v r. 1897 rozpuštění organisace železničářů, provedené na příkaz vídeňských železničních magnátů. Podporou tohoto režimu mladočeská strana odhodila masku a jasně ukázala svou protilidovou povahu.

Avšak vedení sociální demokracie, vystupující oprávněně proti reakčnímu režimu Badeniho, neuvědomilo si celou složitost tohoto boje, pod vlivem oportunistických parlamentárních ilusí se jednostranně soustředilo na otázky parlamentárního postupu a opojeno volebním úspěchem zapomnělo, že základní síla hnutí spočívá v boji lidových mas mimo parlament. Tyto nesprávné tendence byly ještě zesíleny tím, že sociální demokracie neměla jasné stanovisko v národnostní otázce.

S parlamentárního hlediska byla situace po volbách 1897 ovšem taková, že z pohnutek, které byly přímo protikladné zásadnímu stanovisku dělnické třídy, vystoupila proti Badenimu buržoasní oposice, jejíž jádro tvořily nacionalistic-

ké strany rakousko-německé buržoasie, včetně všeněmecké skupiny, vedené arcireakcionáři Wolfem a Schönererem. Cílem této oposice bylo zvrácení velmi skromných národnostních ústupků, které obdržela česká buržoasie jazykovými nařízeními, jež vydal Badeni krátce po zahájení říšské rady v dubnu 1897. Těmto kruhům šlo o další zostření národnostního útisku a naprostou nadvládu německorakouské buržoasie nad ostatními národy. Proto němečtí šovinisté rozpoutali po vydání jazykových nařízení zuřivé protičeské štvanice, charakterisující český národ jako „méněcenný" národ, který prý nemá schopnost vytvoření vlastní kultury bez německých „učitelů".

Situace se tedy vyvíjela v roce 1897 po vstupu prvních sociálně demokratických poslanců do říšské rady tak, že z naprosto protikladných důvodů a hledisek proti vládě Badeniho, která se opírala o mladočechy, stála jednak německo-rakouská buržoasie a jednak dělnická třída.

Tato situace vyžadovala od sociální demokracie, aby ve svém spravedlivém boji proti vládě Badeniho a proti jeho pomocníkům z řad české buržoasie vedla nejostřejší boj i proti germanisačním snahám rakouské buržoasie, která usilovala o úplné ovládnutí Rakousko-Uherska.

Při tom od okamžiku, kdy se kolem jazykových nařízení začaly vyvíjet ostré nacionalistické srážky, bylo povinností českých sociálních demokratů bojovat především proti českému buržoasnímu nacionalismu a povinností rakouské sociální demokracie bojovat především proti nacionalismu rakousko-německé buržoasie. Společnou povinností všech složek sociální demokracie pak bylo vystoupit proti šovinismu buržoasie všech národů, za spravedlivé národnostní požadavky potlačených národů a vytyčit proti české a rakouské buržoasii heslo sebeurčení národů. Vývoj ukázal, že si sociální demokracie nedovedla vyjasnit tyto základní úkoly.

Skupina pěti českých sociálně demokratických poslanců vstoupila na půdu říšské rady v březnu 1897 s prohlášením, které bylo výrazem vůle bojovat proti reakčnímu postupu české buržoasie, proti její dohodě s vládou Badeniho. Je to prohlášení známé jako „protistátoprávní prohlášení". Tímto prohlášením reagovali poslanci sociální demokracie na státoprávní „ohražení", se kterým před nimi vystoupili představitelé české buržoasie Kramář, Kaizl, Stránský a spol. po boku představitelů „české" šlechty Schwarzenberga, Czernina, Pálfyho a jiných. Prohlášení české buržoasie obsahovalo platonické „uznání" českého státního práva

s odvoláním na „Nejvyšším reskriptem Jeho císařského a královského Apostolického Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. ze dne 12. září 1871 uznané státní právo Království a Koruny Čech“ (doslovné znění podle stenografických protokolů rakouské poslanecké sněmovny z roku 1897). V okamžiku, kdy česká buržoasie vstoupila do reakční vládní většiny, bylo toto patolízalské prohlášení pouhou fraškou, kterou se měla skrývat skutečnost, že česká buržoasie se fakticky svého „programu“ státoprávního řešení národnostní otázky vzdala.

Poslanci sociální demokracie jednali naprosto správně, když svým protiprohlášením pranýřovali reakční postoj české buržoasie a s ní spojené šlechty. Avšak taktická forma jejich vystoupení nebyla správná. Ukázala, že sociální demokracie si neujasnila zásadně národnostní otázku. Prohlášení sociálně demokratických poslanců útočilo na českou buržoasii proto, že národní požadavky českého národa odvozovala ze starých listin, a žádalo naproti tomu „pro všechny národnosti v Rakousku instituce moderní“. Bylo to prohlášení mlhavé, které mohlo být vykládáno i ve smyslu uznání rakouského státu. Neobsahovalo jasné revoluční stanovisko v národnostní otázce, vyhýbalo se otázce sebeurčení národů. Avšak i s jiného hlediska bylo prohlášení nedostatečné — v okamžiku, kdy se česká buržoasie spolčila s černožlutou reakcí, měla sociální demokracie největší možnosti odhalit pokrytectví státoprávního prohlášení a dokázat lidovým masám, že buržoasie tímto postupem věc národa zradila. Tyto nedostatky vystoupení svých poslanců zřejmě vycítila nejvyspělejší část stoupenců sociální demokracie. Příznačná proto byla resoluce velkého shromáždění brněnských dělníků 12. dubna přijatá po referátech brněnských předáků Hybeše a Krapky, která sice podporovala vystoupení poslanců, ale současně vyslovovala to, co vlastně měli říci poslanci v říšské radě:

„Prohlašujíce se jako socialisté *pro přirozená práva národa našeho* k samostatnosti, prohlašujeme se zároveň pro naprostou svobodu myšlení a přesvědčení a odsuzujeme co nejrozhodněji neslýchaná znásilňování časopisu mladočeské strany vůbec, jimiž nám chtějí své smýšlení vnutiti.

Státoprávní ohražení mladočeských poslanců, kteří na papíře prohlašují, že vstoupením na říšskou radu nikterak nezadávají svému státoprávnímu přesvědčení a ve skutečnosti vstupují do centralistické vládní většiny a do před-

sednictva vídeňského parlamentu, prohlašujeme za hotovou politickou komedii.“[9]

Ve světle ohlasu protistátoprávního prohlášení v masách lze hodnotit jeho klady a jeho slabiny. Jeho kladem bylo to, že v okamžiku, kdy česká buržoasie přešla k politice vládní spolupráce s rakouskou reakcí, usměrňovala masové hnutí na boj proti vlastní buržoasii. Jeho slabinou však bylo, že v něm nebylo řečeno, že sociální demokracie hájí právo národa na samostatnost.

Těchto vážných slabin vystoupení sociální demokracie mohla česká buržoasie využít k tomu, aby zahájila po linii své šovinistické agitace generální útok proti ní a pokusila se o rozkol jednoty dělnického hnutí. V okamžiku, kdy se česká buržoasie spojila s rakouskou reakcí, strčila černého Petra domnělé beznárodnosti sociální demokracii a přešla k organisování žluťácké „dělnické“ strany národních socialistů, vedené Klofáčem, která nacionalistickými hesly měla proniknout do řad dělnické třídy a rozvracet masový vliv sociální demokracie.

Tento frontální útok proti českým sociálním demokratům byl podporován i jinými metodami boje. Ke konci devadesátých let zahájil Masaryk svou pokryteckou kampaň proti revolučnímu dělnickému hnutí. Masaryk rafinovaně „vyvrátil“ mladočeské pomluvy o domnělé „beznárodnosti“ české sociální demokracie, ale přitom v „Otázce sociální“ pomlouval marxismus, že prý se staví proti osvobozeneckému hnutí malých národů, a radil sociální demokracii, aby se marxismu vzdala. I když zdrcující většina příslušníků sociální demokracie rozhodně odsoudila Masarykovy protimarxistické pomluvy, staly se nebezpečnými proto, že ke konci devadesátých let v samé sociální demokracii vzniklo oportunistické křídlo kolem časopisu „Akademie“, který vydával revisionista a nacionalista F. Modráček. Valná část příslušníků tohoto oportunistického seskupení, jako na příklad F. Soukup, byli odchovanci buržoasně nacionalistického hnutí, kteří zanesli do řad sociální demokracie své nacionalistické názory.

Posice revolučních živlů v české sociální demokracii, jejichž význačnými představiteli byli mezi jinými Hybeš a Berner, byla v době ostrého útoku buržoasie v roce 1897 značně ztížena i postupem vedení rakouské sociální demokracie v čele s V. Adlerem. Pochybnost postupu sociální demokracie v roce 1897 se projevila okamžitě po vydání

[9] Brněnská „Rovnost“ z 15. dubna 1897.

jazykových nařízení Badeniho v dubnu 1897. Tato nařízení vyvolala okamžitě nacionalistickou reakci německo-rakouské buržoasie a vedla zejména v Čechách k rozpoutání zuřivých nacionalistických štvanic. Nelze vytýkat sociální demokracii, že vystoupila proti jazykovým nařízením Badeniho, neboť tato nařízení na podstatě národnostního útlaku českého lidu nic nezměnila. Avšak v boji proti jazykovým nařízením musela sociální demokracie od počátku aktivně vystupovat i proti německému buržoasnímu nacionalismu a veřejně vyhlásit své odhodlání bojovat za národnostní práva českého lidu a všech ostatních potlačených národů. Avšak V. Adler a ostatní předáci rakouské sociální demokracie, kteří nikdy nepochopili význam národnostní otázky s hlediska revolučního boje proti rakouskému absolutismu, se tomu vyhýbali.

Vystoupili proti jazykovým nařízením s úzce parlamentního hlediska, poukazujíce na to, že takovou závažnou věc jako otázku úředního jazyka nelze řešit cestou vládních nařízení, že k jejímu řešení je nutno předložit parlamentu jazykový zákon. Tímto stanoviskem se sociální demokracie fakticky vzdala boje proti národnímu útisku a dostala se v boji proti Badenimu na posici, která ji přiblížila stanovisku německých nacionalistických stran. Pokus českých sociálních demokratů vystoupit proti vlastní buržoasii nebyl doplněn vystoupením rakouské sociální demokracie proti šovinismu německé buržoasie. Česká sociální demokracie se dostala do obtížné situace a byla zatlačena do defensivy. Pochybený oportunistický postup, kterým se dostala sociální demokracie do jedné fronty s německými nacionalisty, ospravedlňoval V. Adler na sjezdu rakouské sociální demokracie v Linci v roce 1898: „Kdo má nést odpovědnost a má ovlivňovat taktiku strany navenek, ten si velmi dobře rozmyslí vpadnout do zad straně, která stojí v boji proti nenáviděné a nebezpečné vládě."

4. Počátky revisionismu v české a rakouské sociální demokracii

Nebezpečné oportunistické tendence pronikající do řad sociální demokracie se projevovaly v roce 1897 i v jiné formě. Od vstupu sociálně demokratických poslanců do říšské rady byla její hlavní pozornost obrácena k otázkám parlamentárního postupu, orientace na rozvoj masového

dělnického hnutí byla postupně opouštěna. V době velkých nacionalistických štvanic v roce 1897 prováděla rakouská a česká sociální demokracie jen jednu velkou společnou akci. Byla to manifestace míru v Praze ve dnech 4. a 5. září 1897, které se zúčastnilo přes 35.000 českých a německých dělníků z českých zemí, společně vystupujících proti nacionalistickým štvanicím buržoasie obou národů. Jelikož toto velké vystoupení zůstalo isolované, nestalo se východiskem velkého protinástupu dělnické třídy proti rakouskému absolutismu a buržoasii.

V roce 1897 došlo také k události, která měla osudový význam s hlediska vnitřního vývoje dělnického hnutí v Rakousku. Na společném vídeňském sjezdu celorakouské sociální demokracie byla přijata závažná usnesení o organisaci sociální demokracie, kterými se sociální demokracie rozdělila na samostatné strany jednotlivých národností, které byly spojeny některými společnými orgány. Ze zástupců výkonného výboru jednotlivých národnostních stran byl vytvořen celorakouský výbor, poslanci v říšské radě tvořili společný klub a pravidelně každý druhý rok se měl konat společný celorakouský sjezd. Hainfeldská usnesení byla nadále uznána jako společný program všech národnostních stran. Ačkoli takto byl udržen společný program a některé společné instituce sociálně demokratického hnutí, znamenala tato usnesení národnostní rozdělení sociální demokracie.

Bezprostředním iniciátorem tohoto kroku byla česká sociální demokracie, která již od roku 1893 budovala svou vlastní stranickou organisaci. Ale valná vina padá i na rakouskou sociální demokracii, protože ignorovala specifické problémy dělnického hnutí mezi potlačenými národy a posuzovala všechny politické a taktické otázky výhradně s hlediska oportunisticky pochopených potřeb dělnického hnutí vládnoucího národa. Tím posilovala tendence v dělnickém hnutí potlačených národů, usilující o organisační osamostatnění. Většina účastníků vídeňského sjezdu si dosah jeho usnesení neuvědomila. Věřili, že národnostní rozdělení sociální demokracie povede ke zlepšení agitační a organisační práce mezi dělnictvem jednotlivých národností. Ve skutečnosti však tento krok ulehčil pronikání nacionalistických nálad do jednotlivých národnostních složek sociální demokracie a stal se východiskem plného národnostního rozkolu dělnického hnutí, který byl dovršen v roce 1910. Příklad dělnického hnutí v Rakousku v praxi

dokázal, že zásada národnostního rozdělení dělnického hnutí je porušením zásad proletářského internacionalismu a vede k rozšíření buržoasního nacionalismu a k rozkolu v řadách dělnické třídy.

Zesílení oportunistických a nacionalistických tendencí v rakouském a českém dělnickém hnutí od roku 1897 bylo součástí vývojového procesu, který ve všech zemích západní Evropy vedl k přeměně sociální demokracie z revoluční strany dělnické třídy v oportunistickou reformistickou stranu, ovládanou maloměšťáckými živly. Sociální demokracie se rozešla s marxistickým učením, s revolučními perspektivami svržení buržoasie a nastolení diktatury proletariátu a přeměnila se ve stranu sociálních reforem.

Vážnost tohoto nebezpečí se projevila ke konci devadesátých let po vystoupení oportunistického předáka německé sociální demokracie Ed. Bernsteina, který otevřeně hlásal revisi marxistického učení (odtud i výraz revisionisté pro stoupence tohoto směru). Marxistické křídlo v německé sociální demokracii, v jehož čele stál tehdy ještě vynikající dělnický pracovník August Bebel, zahájilo proti Bernsteinovi zásadní boj. Ve stejné době Lenin se v Rusku vypořádal s ruskými stoupenci bernsteinismu — s ekonomisty. Bernsteinovy názory našly však oporu mezi oportunistickými živly, které se ke konci devadesátých let dostaly na význačná místa v sociálně demokratických stranách. V českých poměrech to byla skupina Modráčkova, která se ztotožňovala s revisionistickými názory. I Masaryk, který nebyl stoupencem sociální demokracie, se ve své argumentaci proti marxismu opíral z valné části o vývody Bernsteinovy.

Vedení české a rakouské sociální demokracie se v této době vyslovilo proti Bernsteinovi, avšak postoj značné části předáků sociální demokracie v Rakousku přes oficiální odmítnutí Bernsteina se s jeho názory v praxi sblížil. Velmi příznačný v tomto směru je dopis, který v letech nejostřejšího boje proti Bernsteinovi poslal V. Adler Bebelovi. V tomto dopise, který byl teprve nedávno uveřejněn, varoval V. Adler Bebela a vedení německé sociální demokracie, aby boj proti Bernsteinovi nehnala na ostří nože: „Jak to chcete dělat, je těžko říci, avšak cílem vaší taktiky v daném případě podle mého názoru by mělo být — vyhýbat se tomu, aby bylo dokázáno, že člověk jako Ede (Bernstein) nemá místo ve straně . . . Pro mne, který jsem ovšem praktikem, kterému schází buňka pro theorii, je nejdůležitější

to, že není žádné před námi stojící praktické otázky, v níž by se Ede uchyloval od nás a zvláště od Tebe."[10]

Přestože navenek se V. Adler zapřísahal, že nemá nic společného s Bernsteinem, odpovídala jeho praktická politika stanovisku revisionistů. Proto jeho smířlivý postoj k Bernsteinovi, proto jeho obavy, aby revoluční sociální demokraté v čele s Bebelem nevyvozovali z Bernsteinova zrádcovství všechny důsledky. Uvnitř sociálně demokratického hnutí v Rakousku to znamenalo, že reformisté, otevřeně hlásající bernsteinovské názory, nebyli potíráni, nýbrž naopak podporováni nejvyššími orgány strany.

Pokud se týká české sociální demokracie, odmítla zdrcující většina jejích příslušníků revisionistické názory. V dělnickém tisku vyšly ještě na konci 19. století četné články odsuzující revisionismus a propagující marxistické názory. Bojový duch dělnických mas se projevil i po roce 1897 ve velkých revolučních akcích. V roce 1899 došlo k velké stávce textilních dělníků a v červenci a srpnu k velkým projevům všeho dělnictva proti zavedení nových nepřímých daní, zejména proti zvýšení cukerní daně mladočeským ministrem financí Kaizlem. Znovu, tentokrát v Kraslicích, tekla dělnická krev. V roce 1900 toto hnutí vyvrcholilo ve všeobecné hornické stávce, která se rozšířila na všechny revíry v českých zemích. Za těchto okolností museli reformisté postupovat opatrně: příznačné pro to je, že na př. takový zarytý reformista jako Fr. Modráček ještě v roce 1900 uveřejnil v „Akademii" články, kritisující Masarykovu „Otázku sociální", jelikož Masaryk své protimarxistické názory hlásal příliš otevřeně. Jak předáci sociální demokracie postupně podléhali reformistickým názorům, projevilo se názorně na IV. řádném sjezdu čsl. sociální demokracie v roce 1900, na němž se A. Němec pokusil o vyvrácení názoru, že strana se stala reformistickou a rakušáckou:

„Je-li rakušáctvím to, co podnikají měšťácké strany, pak je to něco špatného. Ale je-li to snaha, aby dělný lid v Rakousku byl uspokojen, aby se mu dala politická práva, na základě kterých by si dobyl svých národnostních a kulturních práv, aby v Rakousku viděl zajištění svých zájmů hospodářských i kulturních, i možnost všeho pokroku, pak jsme rakušáckými."[11]

[10] V. Adler, *Korespondence s A. Bebelem a K. Kautským*, něm. vyd. 1954.

[11] *Protokol IV. sjezdu čsl. sociální demokracie*, str. 46.

Takové „vyvrácení“ ovšem výtku reformismu nevyvrátilo, nýbrž potvrdilo. Dokázalo oportunistický poměr předáků sociální demokracie k rakouskému státu, dokázalo, že směřovali ne k revolučnímu svržení reakční nadvlády panství feudálů a buržoasie, nýbrž k pouhé reformě mocnářství prosazením drobných politických, hospodářských a národnostních reforem.

5. Oportunistická revise programu

Přechod špiček sociální demokracie na posice reformismu se názorně projevil na celorakouském sjezdu v Brně v roce 1899, na němž byl přijat společný národnostní program sociálně demokratických stran v Rakousku, a na vídeňském sjezdu roku 1901, na němž došlo k revisi Hainfeldského programu.

Vyjasnění národnostní otázky a usnesení o stanovisku sociální demokracie k ní se stalo nevyhnutelným po událostech roku 1897, kdy došlo k velkému přiostření národnostních bojů v Rakousku. Návrh národnostního programu, vypracovaný zvláštní komisí představenstva strany, byl proto předložen společnému sjezdu sociálně demokratických stran, který se konal v roce 1899 v Brně. Průběh brněnského sjezdu byl ovlivněn projevy nespokojenosti dělnických příslušníků strany s postupem oportunismu a pasivitou strany, která se soustředila na parlamentární práci a opomíjela mobilisaci mas. Mluvčím těchto nálad nespokojenosti byl vedle jiných poslanec Berner, vynikající pracovník ostravského dělnického hnutí, autor populární brožury „Červená násobilka“ a jiných spisů, osvětlujících postavení dělnické třídy v Rakousku. Avšak ojedinělé projevy opozičních nálad nemohly na brněnském sjezdu zabránit přijetí národnostního programu, který znamenal v závažných otázkách vítězství reformistických názorů.

Stalin ve své práci „Marxismus a národnostní otázka“ poukazuje na to, že brněnský program měl určitou přednost. Brněnský program na rozdíl od názorů, které hlásali stoupenci otevřeně nacionalistických názorů, ještě vycházel z nutnosti teritoriálního řešení národnostní otázky. Žádal, aby Rakousko bylo rozděleno na národnostně ohraničené oblasti. Toto usnesení bylo přijato proti názorům skupiny sociálních demokratů, která hájila stanovisko tak zvané personální autonomie.

Tato skupina sociálních demokratů si představovala řešení tak, aby podle příkladu církevních organisací občané se individuálně bez ohledu na území hlásili k té či oné národnosti, aby příslušníci jednotlivých národností byli zaneseni do národnostních katastrů a tvořili národní obec, která by zvolila zastupitelské orgány a takto spravovala kulturní zařízení a instituce dotyčného národa. Toto stanovisko, které později bylo rozvedeno známými „theoretiky“ O. Bauerem a K. Rennerem, znamenalo jednak omezení národnostní otázky na kulturní záležitosti, za druhé zanesení národnostního rozkolu do řad dělnické třídy tím, že dělníci by byli zařazeni do uměle ustaveného národního společenství s vlastní buržoasií. Reakčnost tohoto řešení, které bylo brněnským sjezdem odmítnuto, odhalili ve svých spisech o národnostní otázce V. I. Lenin a J. V. Stalin. Dokázali, že zásada „kulturní autonomie“ znamenala jen zanesení nacionalismu do řad dělnické třídy, cestu k národnostnímu rozkolu dělnického hnutí.

Proti této krajně oportunistické tendenci trval brněnský program na myšlence územního rozdělení Rakousko-Uherska na národnostní oblasti.

Přesto však brněnský program byl ve své podstatě programem oportunistickým. Základní projev oportunismu v brněnském programu spočíval v tom, že plně uznal rakousko-uherské mocnářství jako základnu pro řešení národnostní otázky, že se v něm mluvilo o přebudování Rakousko-Uherska v „demokratický národnostní spolkový stát“, při čemž se jednotlivým národním oblastem přiznávala jen omezená práva při řízení kulturních záležitostí daného národa. Sociální demokracie si neuvědomila ani možnost, že řešení národnostní otázky v souvislosti s rozvojem silného národně osvobozeneckého hnutí by mohlo vést k rozbití Rakousko-Uherska, k tomu, že by jednotlivé národy mohly uplatňovat své právo na sebeurčení třeba i rozchodem s rakousko-uherským státem a vytvořením samostatného státu. Tento postoj rakouské sociální demokracie, která vycházela s hlediska celistvosti Rakousko-Uherska, odsoudil J. V. Stalin v polemice proti názorům O. Bauera a K. Rennera:

„Rakušané chtějí uskutečnit ‚svobodu národů‘ cestou drobných reforem, pomalým tempem. Když navrhují kulturně národnostní autonomii jakožto praktický prostředek, vůbec nepočítají s radikální změnou, s demokraticko-osvobozenským hnutím, které v jejich perspektivě naprosto

chybí. Naproti tomu ruští marxisté spojují otázku ‚svobody národů' s pravděpodobnou radikální změnou, s demokraticko-osvobozenským hnutím a nemají důvodů spoléhat na reformy."[12] Tato kritika názorů Bauera a Rennera se plně vztahovala i na brněnský program.

Brněnský program ukázal, že si rakouská sociální demokracie neuvědomila sociální obsah národnostní otázky. Jak česká, tak i rakouská buržoasie v národnostní otázce postupovala hlavně po linii jazykových a kulturních otázek, vědomě stavěla dopředu při řešení národnostní otázky jen otázku škol, otázku jazyka atd. Takové stanovisko nemohlo být stanoviskem sociální demokracie. Sociální demokracie si měla uvědomit, že národnostní útlak je formou útisku sociálního. Měla si uvědomit, že sociální a národnostní útisk v takovém státě jako Rakousko-Uhersko jsou úzce spjaty, a měla proto v národnostní otázce při boji po linii uznání práva národů na sebeurčení především zdůrazňovat sociální obsah národnostní otázky.

Ovšem, sociální demokracie, která brněnským programem uznala celistvost rakousko-uherského státu, současně také omezovala národnostní otázku v podstatě na otázku jazyka a kultury. Přitom při posuzování této otázky se stále více projevovaly národnostní rozpory uvnitř sociální demokracie samé. V původním návrhu, který byl předložen brněnskému sjezdu, byla otázka jazyková formulována takovým způsobem, že se sice myšlenka státního jazyka odmítla, že však s ohledem na situaci v Rakousku se přiznávala nutnost používání němčiny jako „zprostředkovacího jazyka". Česká sociální demokracie vystoupila proti této formulaci, která byla fakticky jinou formou uznání „státního jazyka". Definitivní znění bylo formulováno tak, že o otázce, zda je nutný zprostředkovací jazyk, měl rozhodnout budoucí parlament, vytvořený na podkladě všeobecného volebního práva.

Dva roky po přijetí brněnského národnostního programu sešel se nový celorakouský sjezd ve Vídni, který měl posuzovat návrh nového programu strany, vypracovaného v podstatě V. Adlerem. Adlerův návrh znamenal revisi původního Hainfeldského programu ve všech závažných otázkách z posic reformismu a oportunismu. Byly vynechány všeobecné ostré a vyhraněné formulace, v nichž se projevil v podstatě revoluční duch Hainfeldského progra-

[12] J. V. Stalin, *Marxismus a národnostní otázka*, Svoboda 1950. str. 32.

mu. Formulace, které zjistily zbídačení dělnické třídy v kapitalistických podmínkách, byly nahrazeny novými formulacemi, které připouštěly bernsteinovský výklad, jako by životní úroveň dělnické třídy se mohla pozvednout v rámci kapitalistických poměrů. V návrhu vynechal V. Adler dokonce v názvu strany slovo „dělnická" a odůvodňoval to tím, že do řad sociální demokracie vstoupili i příslušníci jiných vrstev. Upozornění, že parlamentarismus je formou třídního panství buržoasie, bylo vynecháno a tím oslaben zásadní postoj k buržoasnímu státu. Kdežto Hainfeldský program zdůrazňoval povinnost sociální demokracie zanést socialistické vědomí do řad dělnické třídy, umožňoval Adlerův návrh výklad, jako by socialistické vědomí mohlo vzniknout v dělnické třídě živelně. V tomto bodu byl návrh kritisován K. Kautským, který v této době ještě zaujímal marxistické stanovisko: na jeho vývody o rakouském programu poukazuje V. I. Lenin ve své knize „Co dělat?". Návrh programu takto dokázal, že šlo o dalekosáhlý pokus prosadit reformistické, bernsteinovské názory, a způsob, jakým V. Adler návrh zdůvodnil na samém sjezdu, tento úmysl jen potvrdil.

Pro tehdejší situaci v sociální demokracii bylo ovšem příznačné, že tento pokus zavedení strany na cestu revisionismu narazil na silný odpor sjezdových delegátů, že proti Adlerovi a ostatním obhájcům návrhu se vytvořila široká fronta opozičních delegátů, ostře kritisujících předkládaný návrh. Obzvlášť významné bylo vystoupení vídeňského delegáta Broda, žádajícího mimo jiné, aby marxistická perspektiva boje za diktaturu proletariátu byla přímo vyjádřena v programu. Většina kritiků zjistila, že návrh programu, předložený Adlerem pod záminkou literárního zlepšení Hainfeldského programu, ve skutečnosti otevřel dveře dokořán oportunistickým výkladům. Odpor opoziční části delegátů se ukázal tak silný, že Adlerovi stoupenci byli nuceni v závažných otázkách ustoupit. Do revidovaného vídeňského programu se dostala pod tlakem opoziční části delegátů zejména formulace zdůrazňující nutnost „dobytí politické moci", což bylo opsáním myšlenky diktatury proletariátu jinými slovy. Bylo však ponecháno označení sociální demokracie jako dělnické strany.

Avšak přes to, že pokus o revisi programu se v důsledku odporu revolučních kádrů sociální demokracie plně nepodařil, ukázala jednání vídeňského sjezdu vážnost a hloubku oportunistického nebezpečí, které ohrozilo dělnické hnutí zevnitř.

6. Všeobecná hornická stávka roku 1900

Na přelomu dvou století, kdy průmyslový kapitalismus 19. století byl vystřídán imperialismem, vzplanul jeden z největších bojů dělnické třídy v českých zemích, všeobecná hornická stávka roku 1900. Do tohoto boje, který začal na Ostravsku, byly zataženy postupně všechny hornické revíry v českých zemích. Počet stávkujících v této 10 týdnů trvající stávce, která se vyvíjela nerovnoměrně v jednotlivých revírech, nebyl za celou dobu stejný a dosáhl v době největšího rozmachu stávky asi 65.000 stávkujících.

Stávka začala jako živelný výbuch nespokojenosti, která se za dlouhá léta mezi horníky nahromadila v důsledku jejich nesnesitelných životních podmínek. Životní podmínky horníků v devadesátých letech názorně líčil ve svých spisech vynikající hornický předák, říšský poslanec Berner. Při těžké a tehdy nebezpečné práci nedosáhla zdrcující většina horníků mzdy, která by odpovídala existenčnímu minimu. Úřední komise, která v roce 1894 zjišťovala životní podmínky horníků, vypočítala, že hornická rodina potřebuje pro nejnutnější životní potřeby měsíčně 60 zlatých. Avšak průměrná celoroční mzda horníků podle nadsazených údajů těžařů činila v tomto roce 343 zlatých. Při výplatě mezd byly horníkům sráženy částky, které se rovnaly někdy i celé výši mzdy: byly to srážky na nemocenskou pokladnu, olej a pracovní nářadí, hornické stejnokroje, závodní byt a potraviny dodané závodem, uhlí atd. Mzdy byly vypláceny měsíčně a horníci dlouhou dobu marně bojovali za týdenní výplatu. Horníci žili z valné části v závodních koloniích, kde chyběly elementární předpoklady hygieny: nebyla provedena kanalisace, nebyla zdravá pitná voda, dláždění a pouliční osvětlení. V důsledku toho zuřily často epidemické nemoci, zejména tyf. Směna trvala 10 hodin pod zemí bez pevného odpočinku, 12 hodin nad zemí s odpočinkem dvou hodin. Úrazovost v dolech byla vysoká v důsledku zanedbávání základních bezpečnostních předpisů.

Na tyto těžké životní podmínky reagovali horníci nejednou velkými stávkami, v nichž se domáhali zlepšení svých životních podmínek. K první stávce na Ostravsku došlo již v roce 1881, k větším stávkám v jednotlivých revírech došlo v letech 1890, 1894, 1896. Přes nepatrné dílčí ústupky těžařů zůstaly životní podmínky horníků v podstatě nezměněny. Tím se vysvětluje obrovský ohlas, s kterým se setka-

la stávka, která v lednu 1900 začala na dvou šachtách ostravského revíru. Stávka, která začala jako stávka dílčí, se během několika týdnů rozšířila na všechny revíry a stala se zásadním bojem všech horníků za zkrácení pracovní doby a úpravu mezd. Postoj špiček sociální demokracie a odborů v počátcích stávky byl kolísavý. Oportunistické vlivy se projevily v podceňování bojové síly horníků a v přezíravém poměru k odborově neorganisovaným. Sociálně demokratický tisk bezprostředně před vzplanutím stávky dokázal, že nejsou podmínky pro boj, jelikož většina horníků není organisována. Dějepisec rakouského odborového hnutí Julius Deutsch, který se ve své knize „Dějiny rakouského odborového hnutí" podrobně zabývá průběhem boje, dokonce pomlouval horníky, charakterisuje je jako „alkoholisovanou masu". Boj horníků se takto rozvíjel původně proti vůli pravicových živlů v sociální demokracii a teprve když se ukázalo jednotné bojové odhodlání horníků, převzala sociální demokracie a odbory jeho vedení. Boj horníků našel živý ohlas mezi dělnickou třídou v celém Rakousku, která sbírkami a projevy solidarity jejich boj podporovala. Buržoasie a státní aparát, který byl ve službách těžařů, používaly všechny prostředky teroru proti bojujícím horníkům: na Karvínsku byly zakázány všechny schůze stávkujících pod záminkou nebezpečí šíření tyfové epidemie, horníci byli hromadně vypovídáni ze závodních bytů a v některých případech dokonce uzavírány vodovody zásobující hornické kolonie. Přes tento teror vytrvala zdrcující většina horníků 8—10 týdnů ve stávce a přinutila těžaře k některým dílčím ústupkům: 5—10% zvýšení mezd, v části závodů byla prosazena bezplatná dodávka deputátního uhlí, bezplatné osvětlení v dolech a také snížení pracovní doby. Dojem tohoto velkého boje byl tak silný, že pod jeho vlivem rakouský parlament v roce 1901 přijal zákon, omezující pracovní dobu v hornictví na devět hodin.

7. Vzestup *revoluční vlny v letech 1900—1905*

Ve vývoji dělnického hnutí na konci 19. století se projevil vzrůstající nepoměr mezi narůstajícím bojovým odhodláním velké části dělnické třídy a postupem sociální demokracie, který byl stále více ovlivňován oportunistickými hledisky. V roce 1897 se ukázala sociální demokracie neschopnou dát dělnické třídě jasnou orientaci v boji proti

buržoasnímu nacionalismu, její postup v takových velkých zápasech jako v hornické stávce roku 1900 byl kolísavý; na sjezdech roku 1899 a roku 1901 se projevila síla oportunistických tendencí v přijetí oportunistického národnostního programu a při revisi Hainfeldského programu. Úkol získat spojence dělnické třídy správným řešením národnostní a rolnické otázky nebyl vůbec pochopen. Sociální demokracie jako jediná dělnická strana nebyla takto ani ideologicky, ani organisačně vyzbrojena k řešení velkých úkolů, které před ni postavilo nové období ve vývoji kapitalismu, období imperialismu, charakterisované dalším přiostřením třídních protikladů. To všechno vedlo k dočasnému oslabení posic sociální demokracie, které se projevilo v parlamentních volbách roku 1901. Při těchto volbách ztratila česká sociální demokracie 3 ze svých 5 mandátů a udržela jen mandáty v Brně a ve Slezsku.

Rakouská sociální demokracie dostala v Čechách jen jeden mandát v libereckém volebním okrese. Volební porážka v Čechách při současném udržení posic na Moravě byla výsledkem toho, že národnostní boje nabyly v Čechách mnohem ostřejších forem a sociální demokracie svou neschopností dát revoluční odpověď na národnostní otázku odradila část pracujících vrstev, které podléhaly nacionalistické demagogii Klofáčovy národně socialistické strany. Přes volební úspěch národně socialistických žluťáků lze však zjistit, že základní masy dělnické třídy v Čechách nadále podporovaly sociální demokracii. Volby do úrazové pojišťovny (těchto voleb se zúčastnili jen dělníci ve velkozávodech, podléhajících úrazovému pojištění), provedené v roce 1901, skončily volebním úspěchem sociální demokracie, která obdržela 370.000 hlasů (přírůstek 88.000 hlasů), kdežto národní socialisté obdrželi jen 179.000 hlasů (ztráta 72.000). Pokud se týká dělnictva ve velkozávodech, stály tedy více než dvě třetiny za sociální demokracií, a to byla ještě stále síla, která přes neúspěch při parlamentních volbách mohla hrát velkou úlohu.

Nehledě na oportunistické předpovědi V. Adlera a jiných o domnělém vzestupu životní úrovně dělnictva, stál vývoj v prvních letech 20. století ve znamení dalšího přiostření třídních protikladů. V letech 1901—1903 bylo dělnictvo postiženo těžkou hospodářskou krisí. Mezi rakouskou a uherskou vládou došlo v roce 1903 k zásadní dohodě o zavedení vysokých agrárnich cel, vyhlášených pak v novém celním tarifu z roku 1905. Zvýšení agrárních cel spolu

s cenovou politikou lupičských rakouských kartelů a postupem vlády, která prosazovala nové nepřímé daně, vyvolalo obrovské zdražení všech životních potřeb. Rostly silně vojenské výdaje v souvislosti s přípravou na světovou válku. To všechno vyvolalo rostoucí napětí třídního boje. Pokud se týká stávkového boje, nastal v důsledku hospodářské krise v letech 1901—1903 určitý pokles. To však neznamenalo oslabení třídního boje, nýbrž jeho vývoj v nových formách. Do popředí se dostaly velké masové demonstrační projevy proti drahotě, proti zvýšení nepřímých daní a proti válečnému zbrojení. V letech 1902 a 1903 došlo v Čechách k velkému protestnímu hnutí dělnictva proti zdražování piva, které bylo provedeno na základě zavedení zemské dávky z piva. Bojkotem piva dělnická třída v celých Čechách zabránila tomu, aby tato dávka byla ve formě zvýšení cen převalena na dělnickou třídu. Velkou vlnu dělnických protestů vyvoval současně pokus vlády omezovat legalitu dělnického odborového hnutí. V celém rakouském dělnickém hnutí měly obrovský ohlas události roku 1902 v Terstu a ve Lvově. V Terstu došlo v únoru 1902 ke stávce námořníků, která byla podporována terstským dělnictvem třídenní generální stávkou ve dnech 13.—15. února. 14. února při srážce stávkujících s vojskem bylo ubito 7 dělníků, mnoho dělníků těžce zraněno. K podobnému krvavému masakru došlo v červnu 1902 při stávce zedníků ve Lvově. Tento krvavý postup rakouských mocenských orgánů, svědčící o dalším přiostření třídního boje, vyvolal po celém Rakousku vlnu velkých dělnických protestů.

Avšak nadále se ve vývoji dělnického hnutí projevoval nepoměr mezi bojovým odhodláním mas a oportunistickým postupem vedoucích činitelů sociální demokracie, kteří se plně soustřeďovali na otázku parlamentárního postupu a v parlamentu přecházeli stále více k tomu, čemu se říkalo „positivní práce“. Tato orientace se projevila v letech 1901 a 1902 při projednávání investičních staveb rakouské vlády. Šlo o rozsáhlý program stavby železnic a vodních cest, který rakouská vláda předložila v roce 1901 parlamentu. V době krise vláda tímto investičním programem, který měl být umožněn novými státními půjčkami, chtěla kapitalistům zajistit nové zisky; všechny návrhy sociální demokracie, směřující k zlepšení poměrů dělníků při těchto stavbách, byly odmítnuty. Přesto však parlamentní klub sociální demokracie pro tento investiční program hlasoval s odůvodněním, že jde o důležité komunikace, jejichž bu-

dování povede k rozvoji rakouského hospodářství. Oportunistický postoj poslaneckého klubu v této otázce stal se předmětem ostré opoziční kritiky na celorakouském sjezdu roku 1903. Ukazoval, že oportunistický postup vedoucích činitelů narážel na stále ostřejší odpor uvědomělých částí dělnického členstva sociální demokracie.

Od roku 1903 začíná nová vlna bojů a demonstrací dělnické třídy v českých zemích. Nejožehavější otázkou v Čechách a na Moravě v první fázi tohoto hnutí se stává otázka všeobecného volebního práva do zemských sněmů a do říšské rady. Současně s otázkou volebního práva hýbá masami také nebezpečí zavedení vysokých agrárních cel, které vyvolává všeobecné zdražení životních potřeb. Již od roku 1903 dochází v Brně a v jiných místech k masovým demonstracím pro všeobecné volební právo do zemského sněmu. V říjnu 1904 dochází k novým velkým demonstracím v Čechách a na Moravě, při čemž v některých místech, jako v Brně, demonstrace jsou spojeny s prvními demonstračními stávkami. Myšlenka politické masové stávky jako prostředek boje za prosazení volebního práva si razí cestu v dělnických masách.

Tento nový rozmach dělnického hnutí vede k tomu, že uvnitř sociální demokracie stále více krystalisují rozdílné tendence. Bojová nálada mas nutí i část vedoucích činitelů manévrovat, aby jim vedení mas nevyklouzlo z rukou. K závažné diskusi došlo na VI. sjezdu československé sociální demokracie v Prostějově v roce 1904. Pod vlivem radikálních nálad mas, žádajících rozhodné vystoupení, předkládal oficiální referent Steiner, jinak známý jako zastánce oportunistických názorů, resoluci o přípravě masové politické stávky za vybojování všeobecného volebního práva a obořil se na Soukupa, který se v brožuře věnované otázce volebního práva oportunisticky dovolával císaře jako „ústavního činitele“, který by měl dávat popud k zavedení všeobecného volebního práva. Prostějovský sjezd vyzněl takto v duchu odsouzení oportunistických názorů hlásaných Soukupem a nadšeného přijetí myšlenky politické masové stávky jako prostředku boje za všeobecné volební právo. To samozřejmě neznamená, že by na prostějovském sjezdu byly poraženy a překonány silné oportunistické tendence ve špičkách sociální demokracie. Průběh diskuse ukázal, že vedoucí činitelé sociální demokracie viděli v zavedení všeobecného volebního práva ne pouhou etapu třídního boje, nýbrž jakýsi „konečný cíl“, očekávajíce, že vše-

obecné volební právo povede automaticky k socialismu. Rozdíly uvnitř sociální demokracie se týkaly v první řadě použití bojových prostředků v boji za volební právo. V tomto směru znamenalo usnesení o použití masové politické stávky významný ústupek revolučním náladám mas. Avšak ani jediný z předáků si neuvědomil, že masová politická stávka sama o sobě nemůže přinést řešení, že všeobecná politická stávka může být účinná jen jako východisko revolučního ozbrojeného boje ke svržení absolutismu, jako počátek demokratické revoluce. Tuto perspektivu, kterou v době první buržoasně demokratické revoluce v Rusku 1905 vypracovala bolševická strana, neviděly před sebou v české sociální demokracii ani nejlepší revoluční živly.

IV

BOUŘLIVÝ ROK 1905

Taková byla situace, když v Rusku v lednu 1905 vzplanula buržoasně demokratická revoluce, v níž vystoupila dělnická třída jako vedoucí činitel lidového hnutí proti carismu. Jak zjistil i Lenin, neměla ruská revoluce 1905 nikde tak velký ohlas jako v Rakousku. V jiných zemích vyvolala velké hnutí solidarity, v Rakousku se však stalo revoluční hnutí v Rusku nejvlastnější věcí celé dělnické třídy, jeho příklad dal dělnické třídě popud k boji za vlastní požadavky, především k boji za všeobecné volební právo. Události v Rusku vedly k přiostření vnitřní krise v Rakousku, která na podzim roku 1905 přerostla v důsledku boje dělnické třídy, podporovaného nejširšími lidovými vrstvami, v revoluční krisi předtím nebývalého rozsahu. Do hnutí byly zataženy široké vrstvy dělnické třídy, které do této doby stály stranou politického hnutí. O tom svědčí názorně vzestup počtu členstva odborových organisací. V roce 1904 vykázaly odbory vedené sociální demokracií 189.000 členů, o dva roky později, v roce 1906, již 448.000 členů. V době dvou let se tedy počet členů více než zdvojnásobil. Je to jen jedna ukázka růstu aktivity dělnické třídy, svědčící o tom, že i v Rakousku šlo o hlubokou revoluční krisi, která by při správném vedení umožnila dělnické třídě dosáhnout daleko větších výsledků, než ve skutečnosti dosáhla. Dělnická třída nebyla v roce 1905 isolována. Přesto, že sociální demokracie v Rakousku ani nenadhodila otázku spojenců dělnické třídy a nekladla zvláštní požadavky, které by mohly mobilisovat pracující rolnictvo a pracující masy potlačených národů, stala se dělnická třída v roce 1905, a to obzvlášť v českých zemích, vůdcem všelidového hnutí. O tom svědčí několik charakteristických skutečností: české buržoasní strany, které se do roku 1905 omezovaly na národnostní boj, začaly na podzim roku 1905 demagogicky vystupovat za všeobecné volební právo, a to nejen „levý“ Masaryk, který se dokonce v září 1905 zúčastnil dělnického tábora v Praze, nýbrž i mladočeský pravičák Kramář. Pokusy Klofáčových národních socialistů, kteří do této doby ovlivňovali některé vrstvy dělnické třídy, vyvolat jakési samostatné hnutí za volební právo plně ztroskotaly a masy se

zúčastnily jen projevů sociální demokracie. Na venkově odhlasovaly stovky obecních zastupitelstev, v nichž zastoupení sociální demokracie bylo velmi slabé, resoluce a petice za všeobecné volební právo. Při prvních volbách konaných na základě všeobecného volebního práva v roce 1907 získala sociální demokracie největší počet hlasů nejen v průmyslových střediscích, nýbrž i ve venkovských, zemědělských okresech. Všechno to svědčí o tom, že se dělnická třída v letech 1905—1906 přes vážné slabiny sociálně demokratické politiky a oportunistický postup jejích předáků stala aspoň na krátkou dobu vůdcem všelidového hnutí a zatlačila vliv nacionalistické buržoasie na široké vrstvy pracujících.

Hnutí v českých zemích začalo již v lednu 1905. Pod dojmem krvavých událostí v Petrohradě konaly se koncem ledna v hlavních střediscích projevy solidarity s ruským lidem.

1. květen 1905 stojí pod dojmem postupu ruské revoluce a volání rakouského lidu po všeobecném volebním právu. V červenci 1905 dochází k společným zemským konferencím českých a německých sociálních demokratů v Čechách a na Moravě. Tyto zemské konference dávají podnět k rozpoutání velkého hnutí za všeobecné volební právo do zemských sněmů. Toto hnutí vede k první vlně velkých masových demonstrací v Praze a Brně a v jiných střediscích v září a počátkem října 1905. Již tyto první velké demonstrace stály ve znamení vzestupu revoluční vlny, která sjednotila dělnickou třídu kolem hesel a požadavků sociální demokracie.

Přitom se ukazují uvnitř sociální demokracie rozdílné tendence revolučních a oportunistických předáků. Hlavní starostí oportunistických předáků je nepřipustit, aby se hnutí rozrostlo k revolučním formám, a omezit se výlučně na otázku volebního práva. Revoluční pracovníci sociální demokracie vidí svůj hlavní úkol v mobilisaci pracujících mas a ukazují jim, že svá práva mohou vybojovat jenom na ulici.

V tomto směru je zejména charakteristické vystoupení význačného funkcionáře revolučního křídla československé sociální demokracie, soudruha Hybeše, který v době nejostřejšího boje za volební právo vydává v Brně brožuru „Nová výzva do boje“. Hlavní snahou Hybeše je volat pracující lid do aktivního boje, na ulice. Svou brožuru skončil touto výzvou:

„Soudružky a soudruzi, a vůbec celé třídy pracující na Moravě, okrádané o svá práva v říši, zemí a obcí, buďte tedy přichystáni a na zavolání sociálně demokratických organisací se všichni vždy dostavte. Budeme mnoho schůzí utlačovaných konat, svoláme tábory nespokojených pod širým nebem, půjdeme ve stovkách a tisících na ulice měst a obcí a uspořádáme průvody o práva okrádaných a protestujíce hlasitě proti všem výsadám bohatých lenochů a darmožroutů, vyvoláme na celé Moravě takové hnutí, že nad ním lupiči práv našich nejen zblednou, nýbrž budou jím donuceni dáti nám, co nám uloupili, dát nám stejná práva člověka a občana v zemi moravské, dáti nám všeobecné, rovné, stejné a tajné právo hlasovací do zemského sněmu moravského a všech obcí na Moravě. Zvítězit musíme stůj co stůj.“[13]

To bylo skutečně revoluční vystoupení, které ukazuje, že sociální demokracie měla ve svých řadách kádry naplněné revolučním duchem. Tyto kádry mají největší zásluhu na tom, že se hnutí v roce 1905 vyvíjelo na tak široké frontě a nabylo vysokých politických forem. I tyto revoluční kádry trpěly vážnou slabinou: ačkoli byly naplněny revolučním odhodláním, neviděly před sebou jinou bezprostřední perspektivu než dobytí všeobecného volebního práva. S možností revolučního svržení rakouského absolutismu, která v roce 1905 zřejmě byla myslitelná při dalším rozvoji revoluční krise, ani revoluční kádry strany nepočítaly. Jejich zásluhou však je, že do lidového hnutí zanesly revoluční, bojový duch a elán, který umožnil dělnické třídě dosáhnout aspoň dílčího úspěchu.

Masové demonstrace v září a počátkem října daly popud k dalšímu rozvinutí boje. K zesílení revolučních nálad přispěl i vývoj událostí v Uhersku, kde se v září 1905 konaly velké demonstrace dělnictva za všeobecné volební právo. Revoluční nálady pronikly i do takových vrstev dělnické třídy, které do této doby zůstaly pasivní. Koncem října propuklo v Čechách na Mostecku živelně velké hnutí železničářů, které probíhalo ve formě „pasivní resistence“. Toto hnutí se během několika dnů rozšířilo na všechny státní a soukromé železnice v Rakousku a vedlo k ochromení železniční dopravy. Podstata pasivní resistence spočívala v tom, že železničáři začali plnit své služební povinnosti přesně „podle předpisů“, což s ohledem na strohý charakter těchto předpisů, které normálně nebyly dodržo-

[13] J. Hybeš, *Nová výzva do boje*, vyd. 1905, str. 32.

vány, vedlo ke zpomalení a v několika dnech k úplnému ochromení železniční dopravy. Nátlak vlády, která hrozila militarisací železnic, se minul účinkem. Pasivní resistence se rozšířila a obchvátila podle tehdejších odhadů asi 25.000 železničářů. Vláda byla 12. listopadu donucena k závažným ústupkům.

Hnutí železničářů se vyvíjelo v týdnech, kdy velké všeobecné hnutí dělnické třídy za volební právo dosáhlo svého vrcholu.

Rozhodujícím obdobím tohoto velikého zápasu byl měsíc listopad. K listopadovým demonstracím došlo bezprostředně pod dojmem říjnové generální stávky v Rusku a zpráv o vydání carského manifestu v říjnu 1905, který, jak známo, obsahoval velmi nejasné sliby ústavních změn, sliby, na které tehdy bolševici reagovali výzvami k ozbrojenému povstání.

Dělnická třída v Rakousku přijala tento carský manifest jako důkaz síly ruského revolučního hnutí, které si vynutilo od carské vlády určitý ústupek, a učinila z toho závěr, že nastal čas, kdy i v Rakousko-Uhersku musí jít do tuhého. Společný sjezd rakouské sociální demokracie, který se konal koncem října 1905, stál ve znamení zpráv o dalším vývoji ruského revolučního hnutí. Na jejich základě došlo k tomu, že sjezd se orientoval na bezprostřední vyvolání nového velikého hnutí za volební právo, které mělo vyvrcholit ve všeobecné politické stávce.

Na sjezdu se odrážela situace v rakouské sociální demokracii. První část jednání sjezdu, dokud ještě nedošly zprávy z Ruska, probíhala ve znamení ostrých slovních hádek mezi představiteli české a rakouské sociální demokracie, kteří si vzájemně vytýkali pasivitu v boji za volební právo. Jakmile však došly tyto zprávy, rozpory na sjezdu utichly a okamžitě byly na sjezdu pod tlakem dělnických mas postaveny otázky dalšího boje za všeobecné volební právo a přijato usnesení o všeobecné masové stávce. V resoluci, přijaté sjezdem pod dojmem revolučního nátlaku pracujícího lidu, se pravilo: „Tento velký historický okamžik, který prožíváme, je dějinnou událostí, kterou znovu vystupujeme za rovné, přímé, všeobecné hlasovací právo. Jsme rozhodnuti tento boj prosadit generální stávkou s nejkrajnějšími prostředky.“

Bylo by ovšem přeceňováním revolučnosti sociální demokracie vyvozovat ze zvučných slov této resoluce, že oportunističtí předáci byli rozhodnuti jít do všech důsledků.

Revoluční kádry strany a široké masy lidu to nesporně myslely vážně, pro oportunisty však generální stávka, na které se usnesli pod tlakem revolučního lidu, měla být spíše ventilem a ne přípravou boje s krajními prostředky. Slovo o „nejkrajnějších prostředcích" mohlo sice vyvolat domněnku, že jde o přípravu revolučního ozbrojeného boje, ve skutečnosti však byla sama generální stávka chápána jako ten „nejkrajnější prostředek" a později byla omezována na jednodenní demonstrační stávku, připravovanou na 28. listopad. Přitom byl cíl hnutí nadále omezován na dobytí všeobecného volebního práva. Tento požadavek nebyl spojen s jinými hospodářskými a demokratickými politickými požadavky a s perspektivou revolučního svržení absolutismu.

V napjaté revoluční situaci, která vznikla na základě ohlasu říjnové generální stávky v Rusku a přeceňováním významu carského manifestu, masy dělnictva uvedené do pohybu revolučními kádry sociální demokracie chápaly usnesení vídeňského sjezdu jako výzvu k dalšímu stupňování boje k otevřeným revolučním formám. V prvních dnech listopadu se převalila přes celé Rakousko nová mohutná vlna revolučních demonstrací dělnické třídy. Ve středu revolučních událostí vedle Vídně stály české země a obzvlášť Praha, kde hnutí dosáhlo největšího rozmachu a přijalo formu revoluční srážky s mocenským aparátem rakouského mocnářství. Demonstrace v Praze začaly již velkou manifestační schůzí 31. října, na níž promluvil B. Šmeral jako představitel oné části sociální demokracie, která usilovala o další rozvoj lidového hnutí. Ve svém projevu zdůraznil, že „po příkladu ruských bratří také dělnictvo v Rakousku... musí rovněž nejkrajnějšími prostředky zasadit se o dobytí občanských práv".

Od demonstrace 31. října došlo v Praze každodenně ve středu města a na periferii k lidovým projevům. Během několika dnů byla dělnická třída v Praze a v celých Čechách ve stavu nepřetržité bojové pohotovosti a 4. listopadu večer došlo k první srážce mezi dělnictvem a pražskou policií. 5. listopadu, kdy sociální demokracie svolala velký tábor lidu na Václavské náměstí, se tyto srážky ještě stupňovaly, došlo k přímé pouliční bitvě mezi dělnictvem, které se bránilo cihlami, dlažebními kostkami, holemi, a rozzuřenou policií, která musela dočasně ustoupit. V těchto srážkách byl zabit mladý dělník a tekla dělnická

krev. Surovost postupu státní moci však jen stupňovala pobouření pracujícího lidu. Na její útok reagovaly pražské továrny 6. listopadu zastavením práce a na některých místech začalo dělnictvo stavět improvisované barikády. Události v Praze byly signálem pro vystoupení dělnictva ve všech ostatních průmyslových střediscích. I ve Vídni probíhaly současně bouřlivé dělnické demonstrace. Došlo k velkým projevům solidarity s postupem pražského a vídeňského dělnictva na Kladně, v Brně, Liberci, Mostě, Teplicích, Kolíně, Mladé Boleslavi, kdo došlo k desetitisícovým demonstracím.

Síla hnutí byla tak velká, že nutila vládu již 4. listopadu vystoupit s prohlášením, že je rozhodnuta zavést všeobecné volební právo. Ani tím však lidové hnutí utišeno nebylo. Hnutí odtroubili předáci sociální demokracie, kteří místo toho, aby okamžitě přešli k stupňování boje, ohlásili jednodenní generální stávku na den 28. listopadu a žádali dělníky, aby do tohoto dne „šetřili síly". Obzvlášť hanebný v tomto směru byl postup předáků československé sociální demokracie, Soukupa, Němce a jiných, kteří 7. listopadu vydali společně s představiteli buržoasních stran výzvu k dělnictvu, aby byly zastaveny další demonstrace, aby dělnictvo vyčkalo a připravovalo generální stávku. Omezování na jednodenní stávku bylo diktováno obavou, aby hnutí nepřerostlo rámec boje za volební právo.

Přes tyto úmysly vedoucích činitelů sociální demokracie byly události 28. listopadu, kdy po celém Rakousku probíhala generální stávka, demonstrací síly a bojového odhodlání dělnické třídy. Pracovní klid byl ve všech průmyslových střediscích v Čechách a na Moravě úplný, údaje o průběhu demonstrací v jednotlivých městech svědčí o tom, že v listopadu hnutí přerostlo daleko rámec dělnické třídy. Odhady účastníků demonstrace v Praze kolísají mezi 150.000—200.000, počet stávkujících na Kladensku byl odhadován na 40.000—60.000, v Plzni na 50.000. V Liberci podle soudobých údajů demonstrovalo 40.000, v Teplicích 35.000, v Ústí 35.000, v Mostě 25.000, v Karlových Varech 25.000, v Olomouci 30.000 atd. V některých místech se připojili i zemědělští dělníci a drobní rolníci a místy došlo k pokusům o bratření s vojskem. Fakticky bylo organisované dělnictvo v tento den pánem situace a pokyn sociální demokracie k dalšímu boji mohl vést k přerůstání generální stávky v otevřený revoluční boj za prosazení demokratických práv lidu.

Avšak sociální demokracie i tentokrát ustoupila a zastavila další boj. Stačilo jí prohlášení ministerského předsedy, který v poslanecké sněmovně ohlásil, že vláda nejpozději do února předloží návrh zákona o všeobecném volebním právu. Byl to významný úspěch dělnické třídy, avšak přece jen zlomek toho, co bylo možné prosazovat stupňováním revolučního boje. Ústup sociální demokracie po 28. listopadu zachránil vládnoucí režim, dal vládnoucím třídám možnost dále manévrovat a dokonce oklešťovat přislíbenou volební reformu. Důsledky oportunistického postupu předáků sociální demokracie v listopadu 1905 názorně vylíčil ve své knize „Bouřlivý rok 1905" A. Zápotocký. Ukázal v názorných obrazech, jak v táboře buržoasie zavládl zmatek, jak dělnická třída svým nástupem ji zahnala do defensivy. Avšak v listopadu, v důsledku ústupu předáků sociální demokracie, se obraz změnil: dalekosáhlé naděje pracujícího lidu jsou zklamány a buržoasie se za cenu ústupků, které na podstatě reakčního vládnoucího režimu nic nemění, znovu ocitá v sedle. Jednání o slíbenou volební reformu se protahovalo v parlamentu ještě celý rok. Teprve v červnu 1906, kdy sociální demokracie ohlásila novou generální stávku, kdyby volební reforma byla dále protahována, urychlil parlamentní výbor jednání o reformě a — sociální demokracie odvolala generální stávku, takže projednávání volební reformy mohlo být dále protahováno až do prosince. Teprve v lednu 1907 se volební reforma stala podpisem císaře formálně zákonem. Oportunistický postup sociální demokracie umožnil vládnoucím třídám oklešťovat jedinou vymoženost, které dělnická třída svým bojem dosáhla: volební právo nebylo rozšířeno na ženy a na mládež do 25 let, bylo vázáno na ustanovení o usedlosti a geometrii při rozdělení volebních okresů, byly posíleny posice buržoasie. Všechna tato ustanovení, zhoršující reformu, vedení sociální demokracie bez dalšího boje přijalo. A příznivé podmínky pro další rozvinutí boje, které byly v roce 1905, trvaly i v roce 1906, neboť sebevědomí dělnické třídy bylo úspěchem boje za volební právo posíleno. Počet stávek vedených v roce 1906 daleko převyšovalo počet stávek v roce 1905, což svědčí o tom, že v listopadovém hnutí nebylo vyčerpáno bojové odhodlání pracujícího lidu.

V.

VÝVOJ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE PO VOLEBNÍ REFORMĚ ROKU 1907

1. Oportunistický parlamentní postup sociální demokracie

Volební reformou, třeba okleštěnou, bylo dosaženo cíle snažení oportunistických předáků sociální demokracie. Pro ně znamenalo zavedení všeobecného, rovného volebního práva dosažení všeho, oč usilovali. Jestli do roku 1905—1906 sociální demokracie, aspoň navenek, přes všechny oportunistické výkyvy ve své politice přece jen vystoupila jako vedoucí síla dělnického hnutí, nastává od roku 1907 v jejím vývoji obrat.

První volby provedené na základě všeobecného volebního práva v květnu 1907 končily významným volebním úspěchem sociální demokracie, v níž široké masy dělnické třídy viděly svého vůdce. Kandidáti sociální demokracie obdrželi v celém Rakousku přes jeden milion hlasů, z toho česká sociální demokracie 390.000. Valná část hlasů rakouské sociální demokracie byla získána v českých zemích. Sociální demokracie získala vcelku 87 mandátů, z nichž 24 připadalo na českou sociální demokracii, která se stala nejsilnější českou stranou. Významné bylo zejména to, že vliv sociální demokracie se neomezoval jen na průmyslová střediska, nýbrž rozšířil se i na zemědělské oblasti. Byla to síla, které sociální demokracie mohla používat k dalšímu stupňování revolučního boje za plné vítězství dělnické třídy.

Avšak předákům sociální demokracie se stalo již naprosto cizí revoluční chápání úkolů, které vyvstaly před dělnickou třídou v nové situaci. Neviděli již před sebou perspektivu dalšího přiostření třídního boje. Jak rakouská, tak i česká sociální demokracie místo toho, aby rozvíjela boj lidových mas mimo parlament, charakterisovala novou sněmovnu jako „lidový parlament“ a vzbudila tím v masách iluse o tom, jako by bylo možné cestou positivní parlamentní práce dosáhnout vážných výsledků pro pracující lid. Výrazu „lidový parlament“ bylo v sociální demokracii všeobecně používáno, jako by spása pracujícího lidu závisela výhradně na parlamentních institucích.

Ostré světlo na nálady ve vedoucích kruzích sociální demokracie vrhly události, které se odehrály po zahájení nové sněmovny. Bylo tradicí v Rakousku, že nově zvolený parlament byl zahájen vždy trůnní řečí císaře, která byla přečtena ne ve sněmovně, nýbrž ve vídeňském zámku. Před sociální demokracií stála otázka účasti na této monarchistické frašce: její poslanecký klub rozhodl „moudře" a „takticky", aby sociálně demokratičtí poslanci se nezúčastnili korporativně, nýbrž aby jim byla ponechána individuální volnost. Prakticky do vídeňského zámku šli zástupci rakouské sociální demokracie; čeští sociální demokraté s ohledem na nálady pracujícího lidu se neodvážili tam jít. V. Adler v plném vědomí toho, že šlo o hrubé porušení do této doby uznaných stranických zásad, snažil se tento postup v dopisech předákům německé sociální demokracie omluvit taktickými ohledy. Avšak v této situaci ukázal starý A. Bebel, nakolik předčil V. Adlera jako revoluční vůdce sociální demokracie. Psal Adlerovi 21. června 1907 dopis, který byl zničující kritikou postupu rakouské sociální demokracie: „Soudím, že hrajete nebezpečnou hru, a obávám se, že za krátkou dobu pocítíte kocovinu, jelikož svou příznivou posici promarníte slabošskou, bezzásadní taktikou, která protivníku neimponuje, nýbrž ukazuje Vaši slabost a rozháranost... Jste na nejlepší cestě promarnit lehkomyslně velký kapitál důvěry a nadšení, který jste získali v Internacionále svým volebním bojem. Jdete stejnou cestou, jakou šel buržoasní liberalismus. Pro samou praktickou politiku ztratila se pevná půda, na které stál a dospěl konečně tam, kde je dnes."[14]

Docela jiné než stanovisko Bebelovo bylo stanovisko oportunistických předáků české sociální demokracie. Třebaže sami se neodvážili jít do zámku, třebaže v národnostních otázkách se dostali do ostrých konfliktů s předáky rakouské sociální demokracie, vyhýbali se v této otázce zásadní kritice a dokonce postup předáků rakouské sociální demokracie před dělnictvem ještě omlouvali domnělými taktickými hledisky. Dokázali tím jenom, že jejich rozpory s rakouskou sociální demokracií, které se od r. 1907 rychle přiostřily, nevyvěraly z třídních a revolučních, nýbrž výlučně z nacionalistických hledisek.

Pokud se týká členstva sociální demokracie, vyvolala u něho návštěva vídeňského hradu jako projev oportunis-

[14] V. Adler, *Korespondence s A. Bebelem a K. Kautským*, něm. vyd. 1954, str. 482.

mu a parlamentního kreténismu krajní pobouření. Zvýšilo se ještě, když v roce 1908 se sociálně demokratický pravičák Pernerstorfer, který byl zvolen místopředsedou sněmovny, zúčastnil s předsednictvem audience u císaře. V této otázce obzvlášť ostře vystoupil opoziční směr v rakouské sociální demokracii, jehož hlavní oporou byla liberecká organisace. Tato oposice, v níž před první světovou válkou význačnou úlohu hrál soudruh Karel Kreibich, využila návštěvy Pernerstorfera u císaře, aby podrobila celý parlamentní postup strany ostré zásadní kritice. Liberecká levice vedla i v jiných otázkách boj proti oportunistickému a nacionalistickému postupu strany. Na brožuru jejího předního pracovníka J. Strassera „Dělník a národ“, která kritisovala nacionalistický postoj stranických špiček, poukázal J. V. Stalin ve své práci „Marxismus a národnostní otázka“. Liberecká levice na rozdíl od jiných sociálně demokratických organisací podporovala úsilí českých menšin v otázce menšinových škol. Liberecká levice udržela spojení s představiteli levice v německé sociální demokracii, s Liebknechtem a Luxemburgovou. Byla ve styku i s opozičními skupinami v jiných městech, jako na příklad v Aši. Liberecký časopis „Freigeist“ a později „Vorwärts“ se stal tribunou opozičních názorů v rakouské sociální demokracii.

Vážnou zatěžkávací zkouškou sociální demokracie se stal v letech 1908 a 1909 mezinárodní konflikt, vyvolaný válečnou provokací rakouských imperialistů na Balkáně, anexí Bosny a Hercegoviny. Tato válečná provokace vyžádala, aby sociální demokracie jasně a nedvojsmyslně vystoupila proti vlastnímu imperialismu a mobilisovala síly lidu k boji za mír, za odvrácení války. Avšak akce sociální demokracie v této souvislosti se omezovaly na prázdné deklarace v parlamentu a v tisku. Pro postoj předáků rakouské sociální demokracie bylo přitom typické, že místo bezohledného odhalení rakouských imperialistů a válečných štváčů dokonce prohlásili, že se staví proti válce, ale ne za každou cenu. A tento postoj rakouské sociální demokracie omlouval český oportunista Soukup na IX. sjezdu československé sociální demokracie v roce 1909 tím, že to prý „činili v přesvědčení, že tím kříží a předem porážejí všechny aspirace válečné gardy Srbska“. Ale i postoj české sociální demokracie nebyl v podstatě jiný. V uvedeném referátu o parlamentární činnosti vysvětloval Soukup i to, proč prý nebylo možné rozhodněji vystoupit proti válečnému

ným provokacím: „Je dále známo, že válečná strana srbská počítala nejenom na pomoc Ruska, ale stejnou měrou i na to, že s prohlášením války vypuknou v Rakousku i Uhrách revolty, že budou házeny pumy do parlamentu, že Rakousko bude nuceno dislokovat největší část své branné moci doma — a odtud vyplývala všechna ta neslýchaná troufalost, s níž soldateska srbská pod vedením korunního prince řinčela palaši před celým světem.“[15]

Tak mluvil František Soukup, budoucí „muž 28. října“. Česká a rakouská sociální demokracie místo toho, aby bojovala proti vlastnímu imperialismu, vyslovovala obavy, že by tímto bojem povzbuzovala cizí imperialismus: to byl již v letech 1908—1909 v jádře stejný postoj jako v r. 1914, kdy předáci sociální demokracie již otevřeně a bez obalu přešli na stanovisko vlastního imperialismu.

Celým svým postupem se předáci sociální demokracie dostávali stále více do rozporu s cítěním a bojem širokých vrstev dělnické třídy, usilujících, třeba nejasně, o zásadně jiný, revoluční postup. Vždyť léta 1907—1914 byla obdobím dalšího přiostření třídního boje, zostření vnitřních rozporů rakouského imperialismu a narůstání akutního válečného nebezpečí. Proti dělnické třídě a sociální demokracii se soustředily všechny útoky vládnoucích tříd. Důsledky zvýšení agrárních cel a tím vyvolané celní války se Srbskem se projevily teprve od roku 1906 v plné síle dosud nebývalým zdražením všech životních potřeb. Došlo k dalšímu zvýšení zbrojení, k velikému zvýšení kontingentu branců a v souvislosti s tím ke zvýšení nepřímých daní, kterými dělnická třída hradila šílené válečné přípravy rakouských imperialistů. Zostřil se národnostní útisk: české menšiny ve Vídni, na Mostecku a jinde, které většinou patřily k příslušníkům dělnické třídy, vedly těžký boj za české školy, za výchovu dětí v mateřštině. Dělnická třída přešla k velkým akcím proti drahotě, proti válečnému zbrojení, proti celé vládní soustavě rakouského imperialismu. Dokonce i oportunistický historik německé sociální demokracie v Čechách E. Strauss byl nucen charakterisovat období 1907—1914 jako období „zostření třídních bojů“. Skutečný vývoj stál v křiklavém rozporu s ilusemi o „lidovém parlamentu“, které vyvolala sociální demokracie. Masy se přesvědčily, že všeobecné volební právo samo o sobě nepřineslo řešení jejich existenčních otázek, a jelikož sociální demokracie opustila cestu revolučního boje mimo parlament, ší-

[15] *Protokol IX. sjezdu čs. sociální demokracie*, str. 57.

řily se v některých vrstvách dělnické třídy i anarchistické nálady, popírající vůbec význam parlamentní tribuny pro boj pracujícího lidu. Tak došlo v těchto letech na Mostecku k určitému oživení anarchismu v některých vrstvách dělnické třídy, znechucených oportunistickou parlamentární taktikou předáků sociální demokracie. Nálady znechucení parlamentární taktikou se ozvaly i na sjezdech sociální demokracie samé. Jejich mluvčím na IX. sjezdu české sociální demokracie v roce 1909 se stal žižkovský Franta Sauer. Odpověď oficiálního referenta Soukupa na Sauerovy vývody ukázala, že přes anarchistické tendence v Sauerově vystoupení byla kritika parlamentárního postupu sociálně demokratických předáků oprávněná. Soukupova argumentace odhalila, že pravicové živly již plně opustily marxismus, že se z nich stali parlamentní krasořečníci, vyvolávající v masách iluse, jako by bylo možné rozhodnout na půdě parlamentu životní otázky dělnické třídy: „Co soudruh Sauer chtěl říci, zní asi tak: Buďto parlament, nebo žádný parlament. Buďto parlamentarismus, nebo co? A když zamítneme parlamentarismus, pak jsme na šikmé ploše, pak s námi zmítají větrové pozemští, pak jsme uchváceni okamžikovými proudy.“[16]

Takto se sociální demokracie po roce 1907 stále více přeměňovala ve stranu parlamentních reforem, která přestala hrát úlohu vedoucího činitele lidového hnutí. Prohloubila se propast mezi politikou pravicových předáků a revolučním úsilím lidových mas, které zůstaly bez vedení. Tato situace umožnila buržoasii přejít na celé frontě k protiútoku. Zatím co v letech 1905—1906 se dělnická třída na krátkou dobu stala vůdcem lidového hnutí proti rakouskému absolutismu, přechází iniciativa od roku 1907 opět do rukou buržoasie. Pasivita sociální demokracie umožňuje české buržoasii rozvinout nacionalistickou demagogii a usměrňovat národní hnutí lidových mas pro podporu svých úzkých třídních zájmů. Po roce 1907 přešla česká buržoasie k ostřejšímu postupu ve svém konkurenčním zápasu s vládnoucí rakouskou buržoasií. Přešla k obstrukčnímu postupu ve vídeňském parlamentu a rozvíjela národnostní hnutí maloměšťáckých mas pod heslem „Svůj k svému“. Krise rakouské vládní soustavy a parlamentarismu se přiostřila, střídající se rakouské vlády byly nuceny stále častěji řešit ožehavé otázky použitím paragrafu 14 ústavy. Obstrukční postup českých buržoasních stran v parlamen-

[16] *Protokol IX. sjezdu čs. sociální demokracie*, str. 88.

tu měl výslovně protilidový ráz. Ve všech rozhodujících otázkách podporovala česká buržoasie postup vládnoucí rakouské reakce. Čeští agrárníci plně podporovali celní politiku rakouských velkostatkářů, svou parlamentní obstrukcí zmařili především projednání sociálně demokratických návrhů, žádajících dovoz levného masa z Argentiny a jiných zemí do Rakouska. Mladočeské straně a jiným buržoasním stranám obstrukční postup nebránil v tom, podporovat rakouské válečné zbrojení. Když se v roce 1909 konal soud proti příslušníkům národně socialistické organisace mládeže pro antimilitaristickou činnost, české buržoasní strany se jich veřejně zřekly. V únoru 1911, kdy si vláda dala odhlasovat velký program námořního zbrojení v delegacích (společném výboru rakouského a uherského parlamentu), vydal blok českých buržoasních stran prohlášení, které přes jejich opoziční postoj vůči vládě vyslovilo zásadní souhlas s rakouským válečným zbrojením: „Za jiných okolností byli by čeští delegáti ochotni zasazovati se za požadavky armády. Postup českých delegátů nesměřuje však proti vojsku anebo osobě ministra války.“[17] Protiněmecké nacionalistické štvanice nebránily agrárníkovi Udržalovi a mladočechovi Kramářovi v tom, zdůrazňovat při každé příležitosti svou lokajskou věrnost rakouskému mocnářství tak okázale, že dokonce i české buržoasní časopisy často musely odsoudit bezpáteřnost českých poslanců na říšské radě.

Oportunistický postup sociální demokracie však vedl k tomu, že se ukázala neschopnou před lidem odhalit protilidový postup české buržoasie do všech důsledků a získat spojence dělnické třídy v masách rolnictva a v maloburžoasních vrstvách, pobouřených postupem buržoasie. Naopak nacionalistické nálady šířené českou buržoasií stále více ovlivňovaly postoj vedoucích činitelů sociální demokracie a pronikaly do řad dělnické třídy. Klofáčova národně socialistická strana přes to, že v ní byly odhaleny hnusné zjevy korupce a zrádcovství, zotavila se z porážky, kterou utrpěla v době lidového hnutí v roce 1905. Na IX. sjezdu sociální demokracie v roce 1909 se ukázalo, že i na vedoucích místech strany stáli stoupenci buržoasního hesla „Svůj k svému“, kteří se definitivně rozešli se zásadou proletářského internacionalismu. Tyto živly viděly svůj hlavní úkol ne v boji proti buržoasii, nýbrž v rozpoutání a přiostře-

[17] V. Vacek, *Prvé období lidového parlamentu*, Praha 1911, str. 243.

ní národnostních bojů uvnitř dělnického hnutí samého, mezi rakouskou a českou sociální demokracií. Takto národnostní třenice, které se již dříve projevily mezi českou a rakouskou sociální demokracií, vyvrcholily v letech 1909 až 1911 v úplném rozbití mezinárodní spolupráce sociálně demokratických stran v Rakousku.

2. Dovršení národnostního rozkolu dělnického hnutí

Bylo již rozvedeno, že národnostní rozkol rakouského dělnického hnutí začal v devadesátých letech. V roce 1897 se rakouská sociální demokracie rozdělila na národnostní strany a v témž roce došlo také k založení čs. odborového sdružení v Praze, které soustředilo část českých odborových organisací především přímo v Čechách. Přes různé hádky nedosáhly národnostní třenice mezi českou a rakouskou sociální demokracií do roku 1905 takového rozsahu, že by znemožnily mezinárodní spolupráci. Do r. 1905 se konaly pravidelně celorakouské sjezdy, které určovaly společný postup v hlavních politických otázkách, jednotlivé národnostní strany uznávaly společný program atd. V roce 1905 se přiostřil poměr mezi rakouskou odborovou komisí ve Vídni a čs. odborovou komisí v Praze v důsledku usnesení Mezinárodního sekretariátu odborů, který pro Rakousko uznal jenom jediné odborové ústředí. Proti tomuto stanovisku, které vycházelo ze zásady mezinárodní jednoty dělnického hnutí uvnitř každého státu, zahájilo čs. odborové sdružení širokou kampaň, avšak hnutí dělnické třídy v roce 1905 zatlačilo tyto nacionální rozpory do pozadí. Teprve po odlivu revoluční vlny mohly nacionalistické živly obnovit útok proti mezinárodní jednotě odborového hnutí.

Vážnou událostí bylo již to, že po volbách roku 1907 byl společný poslanecký klub sociální demokracie rozdělen na národní sekce a že národní sekce obdržely právo hlasovat a vystupovat samostatně ve všech národnostních otázkách. V praxi došlo již v letech 1908 a 1909 k tomu, že čeští a rakouští sociální demokraté zaujali rozdílné stanovisko v národnostních otázkách, zejména v otázce škol, a že toto rozdílné stanovisko se projevilo i při parlamentním hlasování. Rakouská sociální demokracie vystoupila proti českým menšinovým školám ve Vídni, česká sociální demokracie hlasovala proti zřízení německé průmyslově umělecké školy v Praze a pod.

Nejostřejší formy nabyly tyto národnostní třenice v odborech. Odbory se staly po roce 1905 největší masovou organisací, která soustředila ve svých rukou milionový majetek z členských příspěvků. Tato skutečnost do značné míry přispěla k přiostření národnostních rozporů. Do roku 1907 zůstala většina českých odborových skupin, zejména na Moravě, ve společných ústředních odborových svazech. Vídeňské odborové ústředí, které bylo v rukou rakouských sociálních demokratů, ovládalo rozhodující část odborového hnutí a disponovalo jeho finančními prostředky. Tato skutečnost v nemalé míře přispěla k tomu, že čs. odborová komise v Praze na popud vedoucích činitelů československé sociální demokracie zahájila od roku 1907 velkou kampaň pro přestoupení českých odborářů do české odborové organisace. Takto se národnostní rozkol odborového hnutí prohluboval. Všechny pokusy o dohodu ztroskotaly na nacionalistickém postoji českých a rakouských odborových předáků.

V roce 1909, když národnostní třenice českých a rakouských sociálních demokratů začaly vážně ohrožovat mezinárodní solidaritu dělnického hnutí, zasáhl vynikající představitel české sociální demokracie soudruh B. Šmeral do tohoto boje s pokusem najít východisko ze zamotané situace na podkladě vypracování jednotného stanoviska sociální demokracie v národnostních otázkách. Soudruh Šmeral vystoupil v časopisu „Akademie“ s článkem „Národnostní otázka v sociální demokracii až do sjezdu hainfeldského“. V tomto již dříve citovaném článku, líčícím historický vývoj dělnického hnutí v Rakousku, poukázal na nebezpečí národnostního oportunismu a žádal, aby všechny složky rakouské sociální demokracie usilovaly o vypracování jednotného stanoviska v národnostní otázce. Na IX. sjezdu československé sociální demokracie vystoupil soudruh Šmeral s referátem k národnostní otázce, v němž toto stanovisko odůvodnil. Většina diskusních řečníků, mezi nimi i tehdejší předák strany A. Němec, vystoupila ostře proti Šmeralovi s nacionalistických posic. Slabina Šmeralova pokusu o prosazení zásad proletářského internacionalismu spočívala ovšem v tom, že si neujasnil možnost revolučního využití národně osvobozeneckého hnutí v boji proti rakouskému imperialismu a vycházel z nesprávné these, že udržení velkých hospodářských území jako Rakousko-Uhersko je v zájmu proletariátu. V pohledu na tyto otázky se Šmeral nedovedl osvobodit od vlivu zhoubných

theorií Bauerových a Rennerových, hlásajících místo práva národů na sebeurčení kulturně národnostní autonomii. Přes tyto vážné slabiny Šmeralovo vystoupení ukázalo, že se úsilím o proletářský internacionalismus a poctivým poměrem k dělnické třídě zásadně lišil od ostatních předáků sociální demokracie.

Šmeralovo vystoupení v době, kdy rozhodující posice ve straně byly v rukou nacionalistických živlů, nemohlo zabránit dovršení národnostního rozkolu rakouského dělnického hnutí. Vedení české sociální demokracie pověřilo své zástupce, oportunisty Tusara a Vaňka, kteří byli posláni do Brna, úkolem převést české odborové organisace na Moravě, které setrvaly v ústředních odborových svazech, do čs. odborového sdružení. Tato akce narazila na silný odpor brněnského dělnictva, jehož důvěrníci žádali odvolání Vaňka a Tusara z Brna. Avšak akce k rozkolu odborů na Moravě pokračovala, přímo podporována představenstvem strany. Třináct místních organisací čs. sociální demokracie v Brně a organisace v Olomouci, které byly střediskem odporu proti rozkolu odborového hnutí, bylo rozpuštěno a stoupenci jednoty odborů vyloučeni ze strany. Takto byl v roce 1910 nátlakem a terorem proti členům strany v Brně a na celé Moravě prosazen rozkol odborů a jiných jednotných organisací dělnické třídy. Tím byl národnostní rozkol rakouského dělnického hnutí dovršen. Spor mezi rakouskou a českou sociální demokracií se dostal na forum mezinárodního socialistického kongresu v Kodani, který se konal v roce 1910. Kodaňský kongres došel k jednotnému stanovisku, které bylo plně podporováno i představitelem bolševiků soudruhem Leninem, že v rámci jednoho státu může být jen jediné odborové ústředí. Čs. sociální demokracie se však tomuto usnesení nepodrobila. V důsledku toho došlo k přerušení všech styků mezi československou a rakouskou sociální demokracií. Po rozkolu odborů došlo i k rozkolu družstevního hnutí, společný klub v říšské radě byl rozpuštěn. Národnostní spor s rakouskou sociální demokracií tvořil po několik let hlavní náplň vnitřního života československé sociální demokracie.

Isolace od dělnického hnutí ostatních národů, vyvolaná buržoasně nacionalistickým postojem předáků české sociální demokracie, vedla k tomu, že se česká sociální demokracie ještě více sblížila s buržoasními stranami. V moravském zemském sněmu, kde sociální demokracie byla zastoupena Tusarem, došlo k vytvoření bloku sociální demokracie s čes-

kými buržoasními stranami, který ve všech stávkách vystoupil jednotně. V roce 1911 došlo i k tomu, že sociální demokracie při nových volbách do říšské rady podporovala kandidaturu Masarykovu. V sociálně demokratickém tisku začali spolupracovat představitelé buržoasní inteligence, nepřátelé marxismu a revolučního dělnického hnutí. Jedním z nejvlivnějších spolupracovníků časopisu „Akademie" se stal E. Beneš.

3. Levé opoziční proudy v předválečné sociální demokracii

Nacionalistické stanovisko autonomistické většiny čs. sociální demokracie vedlo k rozkolu i uvnitř českého dělnického hnutí. Část sociálních demokratů na Moravě, vedená ostravským dělnickým předákem P. Cingrem, se nepodrobila stanovisku většiny v odborové otázce a setrvala v ústředních odborových svazech. Když za tento postup byli vyloučeni z řad čs. sociální demokracie, založili vlastní stranickou organisaci, označenou na rozdíl od autonomistické většiny strany jako centralisté. Centralistická strana zůstala však poměrně úzkou skupinou, omezenou na část organisací na Moravě. Přes to, že v otázce jednoty odborů razila správné stanovisko, nebyla tato skupina politicky vyhraněná, neboť byla ovlivněna oportunistickými názory předáků rakouské sociální demokracie Bauera a Rennera. Její zásluha však nesporně spočívala v tom, že odporovala buržoasnímu nacionalismu pravicových předáků, na př. Tusara, kteří dělnické hnutí na Moravě vedli na cestu přímé spolupráce s českou buržoasií ještě před světovou imperialistickou válkou 1914.

Je však skutečností, že opoziční proudy proti oportunistické politice, které se vyvíjely v sociální demokracii, se neomezovaly jen na centralisty. V autonomistické většině strany takoví představitelé dělnické třídy, jako B. Šmeral a J. Hybeš, přestože se nedovedli propracovat k jasnému revolučnímu stanovisku, přece jen aspoň hledali cestu k uplatnění marxistických zásad. Není náhodou, že to byl bratr B. Šmerala, Theodor Šmeral, který v této době, kdy předáci sociální demokracie se plně odvrátili od zásad marxismu, uveřejnil český překlad prvního svazku „Kapitálu". Na rozdíl od jiných předáků čs. sociální demokracie, kteří se plně věnovali národnostnímu boji uvnitř dělnického hnutí, snažil se B. Šmeral soustředit pozornost dělnické

třídy na boj proti rakouskému imperialismu a militarismu. Byl na X. sjezdu strany v roce 1911 referentem k bodu „Militaristická a daňová politika třídního státu“. Ve svém referátu nejen odhalil válečné přípravy rakouského imperialismu, nýbrž také postoj kartelu českých buržoasních stran, který přešel na posice podpory rakouského imperialismu. Bylo ovšem slabinou B. Šmerala, který se ještě tehdy neosvobodil od vlivu oportunistických názorů rozšířených v rakouské sociální demokracii, že na počátku imperialistické války 1914 nevyvozoval z rozboru třídní politiky Rakouska všechny důsledky. O tom, že se postupně formovala dělnická oposice proti oportunistickému stanovisku většiny strany, svědčily i diskuse na XI. sjezdu čs. sociální demokracie v roce 1913. Na tomto sjezdu vystoupil soudruh Antonín Zápotocký jako mluvčí kladenské organisace strany, kritisující vedení za to, že se neobrátilo na dělnické masy, aby svou akcí podporovaly postup sociálně demokratických poslanců v parlamentě. V rozvinutí masového boje viděly levé živly správně východisko ze slepé uličky, do níž se sociální demokracie v důsledku oportunistického postupu svých předáků dostala. Nemalou úlohu v rozvoji oposičních proudů v sociální demokracii hrála část organisací mládeže. V nich vyrostli četní budoucí revoluční pracovníci, mezi nimi ve Vídni soudruh Klement Gottwald. Revoluční duch, který se projevil v značné části mládežnických organisací, lze vysvětlit tím, že dělnická mládež patřila k nejvíc zbídačovaným vrstvám dělnické třídy a že byla současně nejvíc ohrožena zpátečnickým rakouským militarismem. Proto byly v hnutí dělnické mládeže obzvlášť silné protimilitaristické snahy, jejichž významným představitelem v mezinárodním hnutí mládeže byl v této době Karel Liebknecht.

Avšak oposice v řadách čs. sociální demokracie nebyla ještě ani ideologicky jasná, ani organisačně vyhraněná. Zásadní kritiku samých kořenů oportunismu v řadách rakouské a české sociální demokracie podali před první světovou válkou jen vynikající představitelé bolševické strany, Lenin a Stalin. Lenin přistoupil v roce 1913 k podrobnému propracování národnostní otázky v několika svých významných článcích, v nichž bojoval jednak proti nacionalistickým tendencím v řadách II. internacionály, jednak proti nihilismu v národnostní otázce, který se projevoval v názorech vynikajících levých sociálních demokratů, jako na př. u Rosy Luxemburgové. Stalinova práce

„Marxismus a národnostní otázka“, která osvětlovala zásadní stanovisko bolševiků především na základě rakouských zkušeností, podala všestrannou kritiku politiky a ideologie rakouské a české sociální demokracie, která skončila bankrotem na počátku první imperialistické světové války. Jako první marxistická práce proklamovala právo národů Rakousko-Uherska na sebeurčení až do oddělení.

Závěr

V srpnu 1914 začala první imperialistická světová válka, vyvolaná hlubokými rozpory mezi imperialistickými velmocemi, jejich bojem o nové rozdělení světa. V její přípravě a při jejím rozpoutání hrála velkou úlohu výbojná politika Rakousko-Uherska. Provokativní ultimatum Rakousko-Uherska srbské vládě koncem července 1914, které prakticky žádalo, aby Srbsko se vzdalo své státní samostatnosti, stalo se bezprostředním podnětem války, do níž byly během několika dnů zataženy rozhodující evropské mocnosti.

Válka se stala zkouškou revoluční vyspělosti všech dělnických stran. V letech, kdy válečné nebezpečí se již jasně rýsovalo v mezinárodní politice, přijaly mezinárodní kongresy II. internacionály ve Štuttgartě roku 1907 a v Basileji roku 1912 jednomyslná usnesení, ukazující úkoly sociálně demokratických stran v boji proti válce. Tato usnesení zdůrazňovala, že je povinností socialistických stran bojovat proti přípravě imperialistické války a v případě, kdyby válka vypukla, využít krise kapitalistického systému vyvolaného válkou k boji za svržení kapitalismu.

Když však válka vypukla, většina sociálně demokratických stran, rozleptaná jedem oportunismu, na tyto slavnostní přísahy a závazky, přijaté na mezinárodních kongresech, zapomněla. 4. srpen 1914 se stal černým dnem v dějinách mezinárodního dělnického hnutí. V tento den hlasovaly sociálně demokratické frakce v německém a francouzském parlamentu pro válečné úvěry požadované vládami, a tím přešly na stanovisko „obrany vlasti“ v imperialistické válce, vedené v zájmu velkých kapitalistických monopolů. V Rakousku, kde parlament vůbec nebyl svolán a vláda do roku 1917 vládla použitím § 14, neměli zástupci sociální demokracie příležitost hlasovat pro válečné úvěry. Avšak přesto se i v Rakousku jasně projevil zrádcovský postoj vedení sociálně demokratických stran jak v tisku, tak i v celém politickém postupu, který znamenal přímou podporu loupežné války.

Ve všech zemích zatažených do války se projevil v té či oné formě odpor revoluční části dělnického hnutí proti imperialistické válce. Velký význam pro boj proti válce mělo hrdinné vystoupení K. Liebknechta, který v prosinci 1914 jako jediný sociálně demokratický poslanec němec-

kého říšského sněmu hlasoval proti válečným úvěrům. Kolem Liebknechta se vytvořila illegální organisace „Spartakovského svazu“, která vedla bój proti imperialistické válce. V jejím čele vedle Liebknechta stála Rosa Luxemburgová, Klára Zetkinová, Wilhelm Pieck, F. Mehring. Avšak slabina levice v Německu spočívala v tom, že si ani v této době ještě plně neuvědomila nutnost organisačního rozchodu se zrádcovskými předáky sociální demokracie a nezbytnost vytvoření samostatné revoluční strany dělnické třídy. V Bulharsku revoluční strana „těsňaků“, vedená Blagoevem, která vedla většinu dělnické třídy, zahájila boj proti imperialistické válce. Avšak ani těsňaci se nepropracovali k plnému pochopení revolučních úkolů dělnické třídy v době imperialismu.

Jediným důsledným směrem v mezinárodním dělnickém hnutí, který ze zrady většiny stran Druhé internacionály vyvozoval všechny důsledky a propracoval otázky postupu dělnické třídy v boji proti imperialistické válce důsledně z posic revolučního marxismu, byla bolševická strana v Rusku v čele s Leninem. Lenin ve svých článcích, napsaných v prvních letech imperialistické války, odhalil zradu stran Druhé internacionály a ukázal, že jejich postoj byl výsledkem oportunismu, který již dávno předtím dosáhl rozhodujícího vlivu na politiku těchto stran. Ukázal, že oficiální sociálně demokratické strany se přeměnily v přímou oporu svých imperialistických vlád. Kritisoval i t. zv. „centristický“ směr, jehož význačným představitelem byl K. Kautsky. Tento směr sice slovy vyjadřoval některé výhrady proti válečné politice pravicových předáků, současně však se vyslovil pro udržení jednotné strany spolu se zrádci a tvrdil, že prý účinný boj proti imperialistické válce není možný. V boji proti těmto centristům poukázal Lenin na nutnost organisačního osamostatnění revolučních živlů, vytvoření skutečně revolučních stran dělnické třídy a mezinárodní revoluční organisace v podobě nové, revoluční III. internacionály. V boji proti imperialistické válce vydala bolševická strana heslo „přeměny imperialistické války ve válku občanskou“. Na konferencích v Zimmerwaldu 1915 a Kientalu 1916 (oba ve Švýcarsku), kde se sešly sociálně demokratické strany a skupiny, které nesouhlasily s válečnou politikou II. internacionály, zahájili bolševici boj za vytvoření nové, skutečně revoluční mezinárodní organisace dělnické třídy. Tato organisace byla vytvořena teprve po vítězné Velké říjnové socialistické re-

voluci v Rusku v podobě Komunistické internacionály v roce 1919.

Před novými obtížnými úkoly stála dělnická třída po vypuknutí imperialistické války i v našich zemích. Nejen rakouská, nýbrž i česká sociální demokracie se stala hlasatelkou imperialistické válečné politiky. Všichni její vedoucí představitelé, Tusar, Němec, Habrman, Soukup atd., kteří po roce 1918 vyzdvihovali své domnělé zásluhy o založení Československé republiky a snažili se dokázat, že prý jediným zastáncem oportunistické válečné politiky byl soudruh Šmeral, pluli ve vodách černožlutého rakouského vlastenectví. Jediným sociálně demokratickým časopisem, který byl na počátku války potlačen pro svůj zásadní protiválečný postoj, byl liberecký „Vorwärts", redigovaný soudruhem Karlem Kreibichem, časopis opositního směru rakouské sociální demokracie. Tímto svým postojem vyjadřoval „Vorwärts" city a názory opositních a revolučních živlů v sociálně demokratickém hnutí, živlů, které za války neměly jinak možnost své protiválečné smýšlení veřejně projevovat. Lze však říci, že poctiví dělničtí členové sociální demokracie, i když si ještě nedovedli ujasnit cesty protiválečného boje a neměli revoluční organisaci, která by je vedla, ve své zdrcující většině byli naplněni odporem proti válečné politice sociálně demokratických předáků. Protiválečný postoj zaujali i prostí členové jiných organisací, jako na příklad část dělnických příslušníků anarchistických organisací na Mostecku a jinde. Protiválečný odpor, protože zde nebyla revoluční organisace, se projevil často v činech jednotlivců. Sociálně demokratický dělník Hensel v Liberci, který byl ještě v sedmdesátých letech příslušníkem I. internacionály, přestal od začátku války platit členské příspěvky sociální demokracii a věnoval Komunistické straně Československa při jejím založení v roce 1921 členské příspěvky za celých sedm let, kdy je neplatil. Český dělník Mašek, který byl příslušníkem anarchistické organisace a stal se v dvacátých letech členem krajského výboru KSČ v Liberci, pokusil se v Rumburku o veřejné vystoupení proti válce a odseděl za to celou dobu války ve vojenském vězení v Terezíně. Tisíce řadových příslušníků sociální demokracie, jako na příklad Klement Gottwald, kteří byli nuceni nastoupit vojenskou službu, byli vojenskými orgány označeni jako p. p. (politicky podezřelí) a hlídáni a trestáni při každé příležitosti. Mnozí z nich, jakmile se vyskytla příležitost, desertovali anebo nechali

se raději zajmout, než by dále bojovali za imperialistické zájmy.

Slavné dílo naší literatury, Haškův „Dobrý voják Švejk", ukazuje v názorných obrazech náladu zdrcující většiny českého lidu na počátku první imperialistické světové války. Protirakouské pocity a názory zdrcující většiny českého lidu se dostaly do hlubokého rozporu s postojem oficiální české politiky, plně podporující v prvních letech války utlačovatelský režim rakouského imperialismu. Tyto nálady se projevily v takových zjevech, jako bylo přebíhání menších i větších skupin českých vojáků a celých pluků na druhou stranu fronty, a v různých formách pasivního odporu proti válce. V masách českého lidu rostly protirakouské, národně osvobozenecké a socialistické nálady. Avšak protiválečný boj českého lidu a dělnické třídy se vyvíjel živelně: sociální demokracie, v níž většina dělnické třídy do světové války viděla svého vůdce, bankrotovala a revoluční živly v sociální demokracii nebyly organisovány, takže nemohly uskutečnit protiválečný odpor lidu. Již v roce 1916 došlo k prvním ojedinělým stávkám; toto hnutí po únorové buržoasně demokratické revoluci v Rusku, která silně působila na dělnickou třídu v Rakousku, se rychle rozrostlo. Již první polovina roku 1917 stála ve znamení narůstající vlny stávek a krvavých srážek s rakouským mocenským aparátem, jako na příklad krvavé události při demonstraci dělnic z konfekčních závodů v Prostějově. Avšak teprve Velká říjnová socialistická revoluce v Rusku ukázala dělnické třídě v českých zemích a v celém Rakousku jasný směr a podnítila dělnickou třídu a lidové masy k rozvoji velkého revolučního hnutí, pod jehož údery se rakousko-uherské mocnářství zhroutilo v říjnových dnech roku 1918. Teprve Velká říjnová socialistická revoluce v Rusku a politika bolševické strany, která ji vedla, ukázaly naší dělnické třídě nutnost rozchodu s oportunismem, který zavedl dělnické hnutí na počátku imperialistické války 1914 do těžké katastrofy, a nutnost vytvoření nové, revoluční strany.

OBSAH

Úvod 3

I. Vývoj kapitalismu v Rakousko-Uhersku a v českých zemích 9

1. Politické poměry a hospodářský vývoj v letech 1890—1914 9
2. Postavení dělnické třídy 16
3. Mezinárodní postavení rakouského imperialismu 21

II. Hlavní otázky třídního boje a taktika české a rakouské sociální demokracie 24

III. Revoluční rozmach dělnického hnutí v letech 1889 až 1905 35

1. Usnesení hainfeldského sjezdu 35
2. Hospodářské a politické boje devadesátých let 38
3. Zavedení V. kurie a postup sociální demokracie v národnostním boji roku 1897 41
4. Počátky revisionismu v české a rakouské sociální demokracii 48
5. Oportunistická revise programu 52
6. Všeobecná hornická stávka roku 1900 56
7. Vzestup revoluční vlny v letech 1900—1905 57

IV. Bouřlivý rok 1905 62

V. Vývoj sociální demokracie po volební reformě roku 1907 69

1. Oportunistický parlamentní postup sociální demokracie 69
2. Dovršení národnostního rozkolu dělnického hnutí 75
3. Levé opoziční proudy v předválečné sociální demokracii 78

Závěr 81

UK OLOMOUC

PAVEL REIMAN

DĚLNICKÉ HNUTÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1889—1914

Odpovědná redaktorka Květa Běhalová. Technický redaktor Miroslav Tvrdík. Korektor Libor Honza.

Edice Vysoká stranická škola při ÚV KSČ. 30106/1, 104576/SV/54, D-06920, 312. Sazba 25. XI., tisk 3. XII. Vyšlo v prosinci 1954. 1. vydání. Náklad 16.000. Pl. archů 2,52, aut. archů 5,71, vyd. archů 6,13. Papír 7208-21-60 g. Tisk Rudé právo, vydavatelství Ústředního výboru KSČ, Brno, náměstí Rudé armády 13, ze sazby garmond Regal. 4%. Cena 1,60 Kčs.